

Lessen.

onderwijs
museum

Periodiek van het Nationaal Onderwijsmuseum
en de Vereniging van Vrienden
14e jaargang, nummer 1, ZOMER 2019

special 100 jaar
Onderwijsraad

Lessen.

- 3 100 jaar in de weer voor het onderwijs
Raymond Kubben, gastredacteur
- 6 De Onderwijsraad, adviseur tussen overheid, school en wetenschap
- 8 Honderd jaar emancipatie
Edith Hooge, voorzitter Onderwijsraad
- 10 De raadsleden stellen zich voor
- 14 Een eeuw bij de les
Honderd jaar Onderwijsraad, een terugblik
- 17 Terugblikken met oud-raadsleden
- 20 De Onderwijsraad en artikel 23
Paul Zontjens
- 22 Meer salaris en minderwerkdruk voor leraren
René Kneyber
- 24 Fotowedstrijd
- 28 De kunst van het samenleven
Raymond Kubben
- 34 Informatie- en communicatietechnologie in het onderwijs
Michiel Leenaars
- 36 Een zaak van breed maatschappelijk belang
Martine Braaksma
- 38 De zoveelste vernieuwing
Richard Toes
- 42 De toekomst daagt uit
Tim Schokker en Mirjam Bakker
- 44 Vriendenpagina door Tineke Drenthe
- 46 Museumnieuws

Willem Alexanderschool, Woerden,
foto: Rosalie Braspenninx

BURGERSCHAP – Bij Pro Demos in Den Haag bezoeken leerlingen het Binnenhof.
Fotografie Bart van Vliet. Voor meer informatie: www.prodemos.nl

COLOFON

Lessen, jaargang 14, nummer 1, zomer 2019

Lessen is het periodiek van het Nationaal Onderwijsmuseum en de Vereniging van Vrienden. *Lessen* verschijnt twee keer per jaar. Het tijdschrift richt zich op een breed publiek met interesse voor actuele en historische ontwikkelingen in onderwijs, opvoeding en jeugdcultuur.

REDACTIE

Annemieke van Hees, Frits Maas, Jaap Linker, Jan Tito, Jacques Dane (hoofdredacteur, e-mail: j.dane@onderwijsmuseum.nl), Raymond Kubben (gastredacteur)

GRAFISCH ONTWERP

Dolly Warhol, Amsterdam

FOTOGRAFIE EN SCANWERK

Dit nummer kwam mede tot stand door de inbreng van Jan Tito en Jozef Rutte, Mathijs Krijtenberg (scanwerk).

DRUKWERK

Veenman+

ISSN 1872-3659

NATIONAAL ONDERWIJSMUSEUM

Burgemeester de Raadsingel 97, 3311 JG Dordrecht, tel.

078 - 63 26 820. E-mail: info@onderwijsmuseum.nl

Website: www.onderwijsmuseum.nl

DIRECTIE: Petra Reijnhoudt, directeur.

VRIJWILLIGERS: het Nationaal Onderwijsmuseum weet zich gesteund door een grote schare vrijwilligers, die op heel diverse plaatsen in de organisatie een onmisbare bijdrage leveren.

RAAD VAN TOEZICHT

dhr. Toine Maas (voorzitter), dhr. Bert Boer, mw. Annet Kil, dhr. Léon Peeters, mw. Fauzia Mohamed Radja, dhr. Peter Vrancken.

VERENIGING VAN VRIENDEN NATIONAAL ONDERWIJSMUSEUM

Burgemeester de Raadsingel 97, 3311 JG Dordrecht, tel. 078 - 63 26 820, e-mail vrienden@onderwijsmuseum.nl.

De vereniging beheert o.m. een fonds van vrijwillige bijdragen van leden, uitsluitend bestemd voor aankopen voor het museum. Bestuur: dhr. Joop Blaak (penningmeester), mw. Tineke Drenthe, dhr. Pim Brinkman, mw. Diana Rozendaal (secretaris), mw. Marianne Pas (voorzitter).

LIDMAATSCHAP EN ABONNEMENT

Het lidmaatschap (incl. abonnement *Lessen*) bedraagt € 25,- per jaar. Lidmaatschap en abonnement worden automatisch verlengd, tenzij twee maanden voor het einde van het kalenderjaar schriftelijk is opgezegd bij de ledenadministratie van de Vereniging van Vrienden, Burgemeester de Raadsingel 97, 3311 JG Dordrecht.

LOSSE NUMMERS € 12,50 (incl. portokosten)

HET NATIONAAL ONDERWIJSMUSEUM WORDT MEDE MOGELIJK GEMAAKT DOOR Noordhoff Uitgevers (hoofdsponsor), Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Gemeente Dordrecht, Bouwfonds Cultuurfonds, Presikhaaf, Elise Mathilde Fonds, VSB Fonds, Sports for Children, Instondo, Convoy Uitgevers, Van der Mandele, MyMepal, BKD, Albert Heijn, Jurriaanse Stichting, Hema, Lexima, Stichting Utopa en Groeneweg.

100jaar in de weer voor het onderwijs

23 juni 1919. Sinds die dag heeft Nederland een onafhankelijk college om regering en parlement te adviseren over het onderwijs. Van voorschool tot een leven lang leren. Dit jaar bestaat de Onderwijsraad dus honderd jaar. Die leeftijd maakt hem een van de oudste adviesorganen van Nederland. Al een eeuw staat de Onderwijsraad midden in de driehoek overheid, onderwijswetenschap en onderwijspraktijk.

Onafhankelijk, maar ten diepste betrokken bij onderwijs. De raad deelt die betrokkenheid met alle mensen 'in het veld', die zich met gedrevenheid en een kritische blik inzetten voor het onderwijs. Zij bouwden al die tijd voort op het werk van de raad en de raad op het hunne. Soms abstract, door nieuw onderwijsbeleid te formuleren. Maar vaak ook heel concreet: door onderwijs te geven dat kinderen en volwassenen raakt. Daar gaat de Onderwijsraad graag mee door. Na honderd jaar is de raad onverminderd actueel en vitaler dan ooit. Hij blijft zich inzetten om antwoorden te vinden op actuele vraagstukken in het onderwijs.

UITGEDAAGD

We staan op meerdere manieren stil bij deze bijzondere verjaardag. In de *Bildung scheurkalender 2019* staan inspirerende citaten van de voormalige voorzitters van de Onderwijsraad. De raad viert zijn verjaardag met een tentoonstelling, die in samenwerking met het Nationaal Onderwijsmuseum is gemaakt. De tentoonstelling *Wijze Raad* belicht de betekenis van de raad in het Nederlandse onderwijsbestel. Met behulp van foto's, objecten, documenten en begeleidende teksten komt honderd jaar advieswerk tot leven. Tot 2 juni is de tentoonstelling te zien geweest in Dordrecht. Van 4 juni tot en met 27 juni kunt u nog naar de tentoonstelling gaan kijken in het voor het publiek toegankelijke deel van de foyer van het ministerie van OCW in Den Haag. Voor leerlingen in het basisonderwijs of het voortgezet onderwijs en voor studenten in het middelbaar beroepsonderwijs orga-

niseerde de raad een fotowedstrijd. Zij zijn uitgedaagd om een foto te maken van het leukste moment tijdens een dag op school. De genomineerde foto's zijn in de tentoonstelling en verderop in dit magazine te zien.

KERNTHEMA'S

Ten slotte verschijnt nu deze speciale uitgave van *LESSEN*. Het is een veelzijdig nummer geworden. U vindt informatie over wat de Onderwijsraad is en doet: wat is dat eigenlijk voor iets, de Onderwijsraad? En wie zitten er in? De voorzitter en de andere raadsleden stellen zich voor. De beide ministers en enkele Kamerleden reflecteren op de betekenis van de raad: wat is voor hen de waarde van adviezen van de Onderwijsraad? Er is ook aandacht voor de geschiedenis van de raad: hoe heeft het instituut zich in al die jaren ontwikkeld? Wie waren de voorzitters van de raad? Voormalige raadsleden zoals Ahmed Aboutaleb, Annette Roeters en Gert Biesta blikken terug op hun tijd in de raad. Daaromheen staan bijdragen van (voormalige) raadsleden en staf-medewerkers over kernthema's in het advieswerk van de Onderwijsraad: de vrijheid van onderwijs, leraren, burgerschapsonderwijs, nieuwe media, onderwijsaanbod en onderwijsinhoud, hoe om te gaan met onderwijsvernieuwingen en de rol van de Onderwijsraad bij lokaal onderwijsbeleid. Wat heeft de raad de afgelopen honderd jaar zo al over deze thema's geadviseerd? Het slotstuk is een bijdrage over uitdagingen voor het onderwijs in de toekomst.

De Onderwijsraad biedt dit magazine graag aan aan alle scholen en onderwijsinstellingen in Nederland en aan al die anderen, die zich met de raad inzetten voor zo goed mogelijk onderwijs voor iedereen. Ik wens u veel leesplezier.

Raymond Kubben, raadsadviseur Onderwijsraad

Graag nog een eeuw vol gevraagd en ongevraagd advies

Elke minister heeft een voorganger en een opvolger. Dat is kenmerkend aan ons vak. Zo ben je altijd een tijdelijke kracht in een lange reeks collega's. Mensen van allerlei politieke kleuren, met grote ideeën of pragmatische plannen. En hoe hard we ook werken in die vier jaar, we weten allemaal: na mijn vertrek komt er misschien wel iemand die voorstelt om het allemaal anders te doen...

Daarom stelt het me gerust, dat er een gezaghebbend adviesorgaan als de Onderwijsraad bestaat. De raad ziet kabinetten, bewindspersonen, Kamerleden en ambtenaren sleutelen aan het onderwijs. Hij ziet ook schoolbesturen, leraren en ouders, die zich op dagelijkse basis inspannen voor de leerlingen in ons land. En van een afstandje kijkt de raad toe.

Hij laat van zich horen als dat nodig is, vanuit een nauwkeurig overzicht over het hele onderwijsstelsel.

Of het nu gaat om de kenniseconomie, internationalisering of de organisatie van het onderwijs. De raad houdt de lange termijn in het vizier en is geoefend in onafhankelijkheid. Dat maakt het een orgaan met een uiterst geloofwaardige en betrouwbare reputatie. Juist in tijden waarin veranderingen elkaar snel opvolgen en waarin we soms struikelen over de meningen, mag iedereen in het onderwijs zijn handen dichtknijpen met zo'n vitaal onderdeel van ons systeem.

Het is dan ook meer dan terecht dat het honderdjarig bestaan van de raad niet onopgemerkt blijft. Zijn werk mag gevierd worden. Ik reken mezelf en mijn opvolgers alvast rijk met nóg een eeuw vol gevraagd en ongevraagd advies.

Ingrid van Engelshoven
minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Voor advies van de Onderwijsraad maak ik tijd

De Onderwijsraad is altijd belangrijk geweest in mijn politieke werk. Als Kamerlid heb ik veel gehad aan tientallen wijze adviezen. Regelmatig opende de raad me de ogen en dat is nu als bewindspersoon niet anders. De adviezen zijn vaak een waardevolle ondersteuning bij de keuzes die ik maak.

Als de Onderwijsraad van zich laat horen, dan spits ik m'n oren. In wat mij wordt aangereikt zit altijd

waarde en ik kan zijn adviezen simpelweg niet aan me voorbij laten gaan.

Dat komt doordat het werk gestoeld is op gedegen denkracht en precieze onderbouwingen. De raad legt bovendien veelal de vinger op de zere plek.

Hierdoor geven Onderwijsraadadviezen vaak uitstekend richting aan de (verre) toekomst. Als de raad iets adviseert, dan behoort je even stil te staan en te reflecteren. Je neemt er de tijd voor om de woorden binnen te laten dringen. Zo heeft hij door de jaren heen een terechte, gezaghebbende positie verworven.

Nu ligt er een eeuw aan onderwijsadviezen. Dat is een rijke oogst, die ons ook iets vertelt over de ontwikkeling van het onderwijs door de jaren heen. Dat stemt de historicus in mij tevreden. Het is een zegen dat we in ons land een orgaan hebben dat het onderwijs door en door kent en blijft volgen.

Ik feliciteer iedereen bij de Onderwijsraad – en eigenlijk iedereen in het onderwijs – van harte met het bestaan van deze niet te missen club. En ik heb er het volste vertrouwen in dat ook volgende generaties politiek de wijsheid van de raad op waarde weten te schatten.

Arie Slob
minister voor Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media

Op onze wenken bediend

In 2019 bestaat de Onderwijsraad honderd jaar. Ter gelegenheid van dit bijzondere jubileum verschijnt deze speciale uitgave van LESSEN. Een mooie gelegenheid om terug te blikken, maar ook om vooruit te kijken.

De Onderwijsraad heeft in de afgelopen honderd jaar, als adviseur van de regering en het parlement, op tal van wijzen bijgedragen aan het Nederlandse onderwijs. Door het langetermijnperspectief te schetsen, maar ook door het delen van zijn wetenschappelijke kennis en praktijkervaring, heeft de raad het onderwijsbeleid in Nederland mede vormgegeven.

De Tweede Kamer is door de raad altijd op haar wenken bediend. Ter illustratie noem ik een aantal adviezen die de raad, op verzoek van de Kamer, de laatste jaren op het terrein van het funderend onderwijs heeft opgesteld:

- Leermiddelen van de 21ste eeuw (2008).
- Ouders als partners; versterking van relaties met en tussen ouders op school (2010).
- Maatschappelijke achterstanden van de toekomst (2011).
- Artikel 23 Grondwet in maatschappelijk perspectief (2012).

- Herkenbaar vmbo met sterk vakmanschap (2015).
- Een ander perspectief op professionele ruimte in het onderwijs (2016).
- Een goede start voor het jonge kind (2017).
- Ruim baan voor leraren (2018).

In dit speciale nummer van LESSEN wil ik, namens alle onderwijswoordvoerders van de vaste Kamercommissie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, mijn dank uitspreken voor de constructieve adviezen van de Onderwijsraad. De raad verstaat de kunst om tot bruikbare toekomstverkenningen en adviezen over beleid en wetgeving in het onderwijs te komen. Door de steeds wisselende samenstelling van de raad, wordt haar onafhankelijkheid gewaarborgd. Dat is in ons aller belang.

Ik hoop dat de Tweede Kamer opnieuw honderd jaar haar voordeel mag doen met het werk van de Onderwijsraad en wens jullie veel leesplezier met deze LESSEN.

Ockje Tellegen, *voorzitter van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*

Viering 75-jarig bestaan van de Amsterdamsche vereniging voor het instandhouden van kinderbewaarplaatsen, 7 januari 1947. Collectie Nationaal Onderwijsmuseum

De Onderwijsraad: adviseur tussen overheid, school en wetenschap

WAT IS DE ONDERWIJSRAAD?

Zo goed en gevarieerd mogelijk onderwijs voor alle Nederlanders, onderwijs dat bijdraagt aan de ontwikkeling van mensen en aan de samenleving als geheel; daar staat de Onderwijsraad voor. Dat doet hij door zich in te zetten voor goed onderwijsbeleid, passende sturing en een goed ingericht onderwijsbestel. De Onderwijsraad is de adviseur van de regering en het parlement over alles wat met onderwijs te maken heeft. De raad is een van de weinige instanties die naar het hele onderwijs kijken, van voorschoolse educatie tot het hoger onderwijs, van basisschool tot ROC en een leven lang leren. Bij adviezen van de Onderwijsraad staan vijf publieke waarden centraal:

- 1) kwaliteit,
- 2) toegankelijkheid en rechtvaardigheid,
- 3) doelmatigheid,
- 4) pluriformiteit en keuzevrijheid en
- 5) sociale samenhang, inclusie en democratie.

De raad bekijkt telkens waarmee deze waarden het meest gediend zijn.

De Onderwijsraad is onafhankelijk; zowel van de politiek en het ministerie van OCW als van het onderwijsveld. Hij brengt adviezen uit over onderwijsbeleid, toetst hoe onderwijswetgeving uitpakt voor de onderwijspraktijk en is de hoeder van artikel 23 van de Grondwet. In het bijzonder kijkt de raad of beleid past binnen het constitutionele kader voor het onderwijsbestel: de combinatie van overheidszorg voor en vrijheid van onderwijs. Als strategisch adviescollege wil de Onderwijsraad bijdragen aan het Nederlandse onderwijs door een langetermijnperspectief, wetenschappelijke kennis, inzicht in sturing en beleidsvoering en praktijkervaring in te brengen in onderwijsbeleid. De raad staat boven de waan van de dag, analyseert problemen, reikt denkkaders aan en suggereert oplossingsrichtingen. Daarbij kijkt de raad over de grenzen van de onderwijssectoren en van het Nederlandse onderwijsstelsel heen. Hij kijkt bijvoorbeeld ook, hoe het onderwijs in andere landen georganiseerd is. De Onderwijsraad wil een kritische gesprekspartner van overheden én het onderwijs zijn. Aan de ene kant denkt

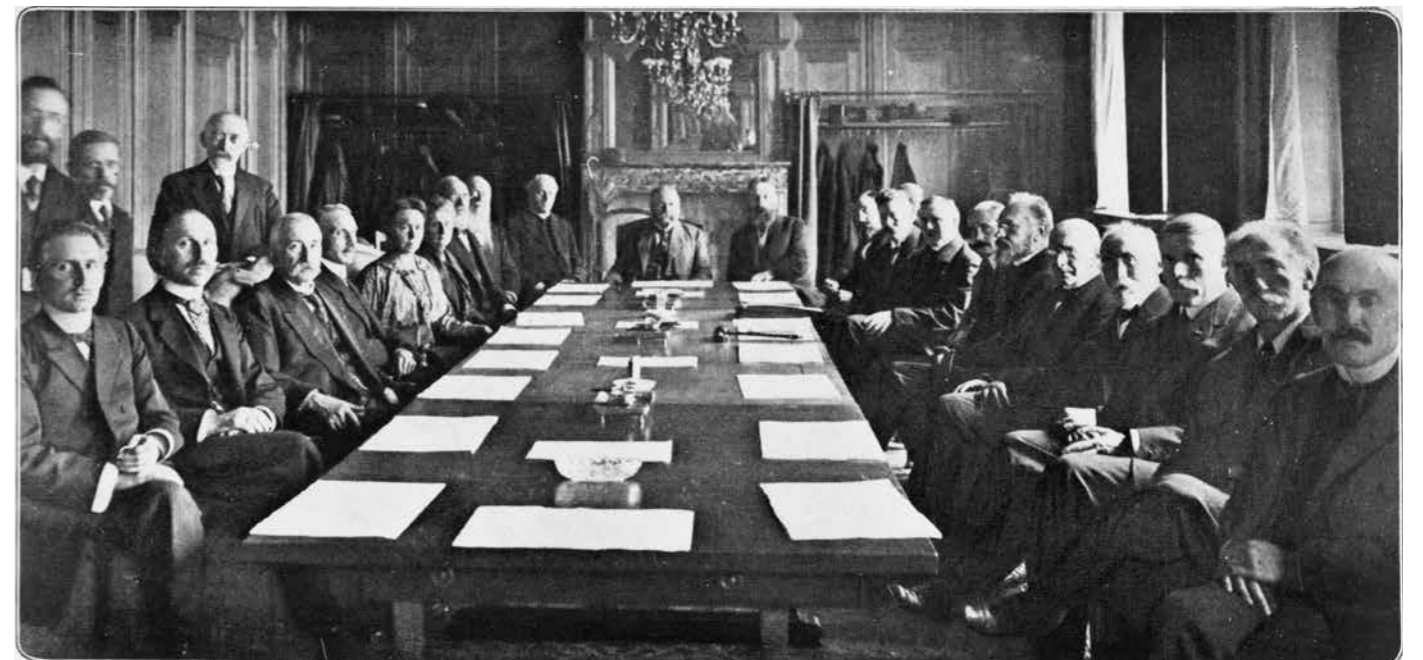
de raad constructief mee, maar zo nodig gaat hij tegen heersende opvattingen in of gooit hij een steen in de vijver. Als adviescollege is hij een vorm van geïnstitutionaliseerde tegenspraak. De raad kan de ministers en Kamers een spiegel voorhouden of aangegeven dat de ingezette weg toch niet de juiste is. Discussie op gang brengen of juist rust en nuance terugbrengen komen beide voor.

WAT DOET DE ONDERWIJSRAAD?

De Onderwijsraad brengt adviezen uit over hoofdlijnen van onderwijsbeleid en onderwijswetgeving. Ook hoe de regering onderwijsregelgeving toepast kan onderwerp van advies zijn. De meeste adviezen gaan over thema's die op de middellange termijn zullen spelen en waarvoor de overheid nog geen concrete beleidsvoor-nemens heeft. In de afgelopen jaren adviseerde de raad bijvoorbeeld over internationalisering en digitalisering, over professionele ruimte voor leraren en de rol van schoolleiders, over een goede start voor het jonge kind, flexibele eindtoetsing in het voortgezet onderwijs, de aansluiting van het mbo op de arbeidsmarkt en kwaliteitscultuur in het hoger onderwijs. Soms maakt de Onderwijsraad een advies samen met andere adviescolleges. Zo kwam er een advies over cultuur-educatie met de Raad voor Cultuur.

Ook adviseert de raad over wetsvoorstellen, beleidsnota's of actuele, urgente onderwerpen. Zo kwamen de afgelopen jaren adviezen uit over het lerarenregister en lerarentekorten, de burgerschapsopdracht, doorstroom van het vmbo naar het havo en de Strategische Agenda Hoger Onderwijs en Onderzoek. Ten slotte adviseert de raad de minister over de toepassing van wetgeving en over hoe wetgeving uitpakt voor de onderwijspraktijk. Het ministerie vraagt om advies als een schoolbestuur bij een bekostigingsaanvraag een nog niet bestaande richting opgeeft als grondslag voor een nieuwe school. De raad concludeerde bijvoorbeeld dat humanistische scholen wel geld van de overheid kunnen krijgen, maar boeddhistische scholen niet.

Gemeentebesturen kunnen ook advies aan de raad vragen. Dat kan als een gemeentebestuur en een schoolbestuur het niet eens worden over een school-

Installatie van de Onderwijsraad, 23 juni 1919. Afbeelding afkomstig uit het geïllustreerde weekblad *De Prins*. Dit populaire, veelgelezen weekblad kwalificeerde de raad als een 'nuttige staatsinstelling'.

gebouw. De Onderwijsraad kijkt dan of de huisvestingsplannen van de gemeente passen binnen de vrijheid van onderwijs en of de gemeente openbaar en bijzonder onderwijs gelijk behandelt.

Naast dit alles brengt de raad verkenningen uit. Daarin diept hij een langetermijnvisie op een bepaald thema uit. De raad verkende bijvoorbeeld in hoeverre de leerling meer centraal kan komen te staan in het onderwijs. Eén keer in de vijf jaar komt een Stand van educatief Nederland uit, waarin trends in het onderwijs en het onderwijsbeleid in beeld gebracht worden.

WIE ZITTEN ER IN DE ONDERWIJSRAAD?

De Onderwijsraad bestaat uit een voorzitter en negen andere leden. Zij worden door de Kroon benoemd. Hun deskundigheid staat voorop en ze verrichten hun werkzaamheden voor de raad op persoonlijke titel. De raadsleden zijn geen vertegenwoordigers van bepaalde organisaties of belangengroepen.

De raad kent een gevarieerde samenstelling. Raadsleden zijn werkzaam in de wetenschap of het onderwijsveld. Naast wetenschappers uit disciplines zoals onderwijskunde en pedagogiek, economie, sociologie en psychologie, bestuurskunde en recht, zitten er bestuurders en leraren in de raad. Verderop in dit nummer stellen de raadsleden zich voor.

HOE KOMT EEN ADVIES VAN DE ONDERWIJSRAAD TOT STAND?

De minister van OCW stelt jaarlijks een werkprogramma vast. Vooraf overlegt de Onderwijsraad met het ministerie en met de Tweede en de Eerste Kamer over wat geschikte adviesonderwerpen voor het aankomende jaar zijn. Op basis van het werkprogramma gaat de raad aan de slag. Soms neemt de raad zelf het initiatief om advies uit te brengen.

De raad betreft experts en belanghebbenden uit het onderwijsveld en uit onderzoek en wetenschap bij de voorbereiding van adviezen. Een gedegen wetenschappelijke onderbouwing is belangrijk. Adviezen worden gebaseerd op wetenschappelijke literatuur, onderzoeksrapporten, cijfermateriaal, beleidsstukken en documentatie van scholen. Regelmatig verrichten onderzoekers studies of zetten zij de stand van het wetenschappelijk onderzoek voor de raad op een rij. Maar de raad haalt net zo goed informatie en ideeën op uit de onderwijspraktijk. Afhankelijk van het onderwerp wordt gesproken met bijvoorbeeld leraren, onderwijsbestuurders, leerlingen/studenten of ouders. Daartoe bezoeken raadsleden en stafmedewerkers ook scholen. Ten slotte kijkt de raad naar andere delen van de publieke sector en naar onderwijsystemen in andere landen.

WAT GEBEURT ER MET ADVIEZEN VAN DE ONDERWIJSRAAD?

De Onderwijsraad richt zich in zijn adviezen niet alleen tot de bewindslieden van OCW of het parlement, maar indirect ook tot allerlei organisaties en professionals in het onderwijsveld. Dat is ook terug te zien in de doorwerking van adviezen. In de eerste plaats probeert de raad het onderwijsbeleid van de overheid te beïnvloeden. De regering is verplicht een kabinetsreactie op het advies naar de Tweede Kamer te sturen. De bewindslieden van OCW baseren nieuw beleid mede op adviezen van de raad of passen conceptvoorstellen aan vanwege een advies. Met zijn adviezen voedt de raad het parlementaire debat. Kamerleden putten eruit om vragen te stellen of voor hun inbreng in debatten. Daarnaast hebben adviezen van de Onderwijsraad ook buiten de politieke arena en overheidsbeleid effect. Zo beïnvloeden zij het beleid van onderwijsinstellingen en hoe over onderwijs en onderwijsbeleid wordt gesproken.

Honderd jaar emancipatie Onderwijs als deel van het sociaal contract

Honderd jaar Onderwijsraad staat voor mij voor honderd jaar emancipatie. Onderwijs heeft immers altijd een sleutelrol gespeeld in de emancipatie. Zo kon de van oudsher katholieke minderheid in Nederland zich emanciperen mede dankzij de mogelijkheid om eigen scholen op te richten. Die konden vanaf 1917 op volledige bekostiging van de overheid rekenen. Later in de vorige eeuw zien we meerdere voorbeelden van de combinatie onderwijs en emancipatie. *tekst Edith Hooge*

In de jaren '60 kregen arbeiderskinderen toegang tot andere sociale lagen van de samenleving, dankzij het nieuwe onderwijsstelsel van de Mammoetwet. Ook kwamen meisjes die eerst de middelbare meisjesschool volgden, nu terecht op het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs. Hiermee lag de weg naar de universiteit voor het eerst voor hen open. Eind vorige eeuw ontwikkelden scholen extra voorzieningen voor migrantenkinderen, nadat in de jaren '70 en '80 op dat punt de plank eerst veelvuldig was misgeslagen. Ook bestonden er (toen nog!) ruime stapelmogelijkheden binnen het stelsel. Hierdoor behaalden ook kinderen van migranten een diploma in het mbo en in hoger onderwijs.

SOCIAAL CONTRACT

Waarom was het jaar 1919 zo belangrijk voor emancipatie in Nederland? Ten eerste kregen vrouwen bij wet actief kiesrecht. Zo kregen alle volwassen Nederlanders zeggenschap, invloed en toegang tot de overlegtafels en besluitvorming van de parlementaire democratie. Daarmee waren zij gelijkwaardig, ongeacht hun sociale afkomst, sekse of gezindte. Ten tweede werd in 1919 de Onderwijsraad opgericht. De Onderwijsraad kreeg tot taak de pluriformiteit in religies en levensovertuigingen van het onderwijsaanbod te hoeden en de gelijke bekostiging van openbare en bijzondere scholen te bewaken. Met de oprichting van de Onderwijsraad liet de staat zien, dat het menens was met de emancipatoir functie van onderwijs.

Twee jaar eerder, in 1917, had de sociale strijd voor

emancipatie Nederland al geresulteerd in een fundamenteel nieuwe grondwet. De uitwerking ervan leidde tot een hernieuwd sociaal contract tussen de Nederlandse burgers en de staat. Onderwijs vormde een belangrijk onderdeel van dat sociale contract: de overheid werd verantwoordelijk voor deugdelijk onderwijs voor allen en voor de gelijke behandeling van verschillende godsdiensten en levensovertuigingen daarbij. Alle burgers werden aan de staat en aan elkaar verbonden in een publiek onderwijsstelsel van openbare en bijzondere scholen.

MAATSCHAPPELIJKE OPGAVE

Al een eeuw hoedt de Onderwijsraad dit sociale contract op het gebied van onderwijs tussen de Nederlandse burgers en de staat. Dit jaar geeft de Onderwijsraad een eigentijdse vertaling van dat sociale contract in zijn advies *Stand van educatief Nederland* door een driedovoudige maatschappelijke opgave voor het onderwijs te benoemen.

Wat ziet de Onderwijsraad als de maatschappelijke opgave voor onderwijs? Ten eerste de fundamentele en tijdloze opdracht om *adequate scholing* te bieden. Dit betekent goed onderwijs verzorgen op het gebied van lezen, schrijven, rekenen en wiskunde, en over de wereld, van vroeger en van nu. *Adequate scholing* bieden binnen het *hele* stelsel, dus van de basisschool tot algemeen vormend of beroepsonderwijs tot aan post-initieel onderwijs, vraagt om continu onderhoud en aandacht. De huidige toename van het aantal

laaggeletterden, nu ongeveer een op de zes mensen, geeft alleen al de noodzaak daarvan aan. Het tweede onderdeel van de maatschappelijke opgave die de Onderwijsraad voor het onderwijs ziet is: bijdragen aan een *open, rechtvaardige, inclusieve en duurzame samenleving* en aan de *democratische rechtstaat*. Dit benadrukt, dat onderwijs niet alleen van belang is voor de ontwikkeling van individuen, maar ook voor de ontwikkeling van de samenleving als geheel en de verschillende gemeenschappen daarbinnen. Het benoemt het belang van ontwikkeling van gemeenschapszin, gezamenlijkheid en besef van wederkerigheid bij kinderen en jongeren. Daarmee biedt het tegenwicht aan de huidige sterke focus op individuele, persoonlijke ontwikkeling en aan de behoefte aan gepersonaliseerd en 'op maat gesneden' onderwijs en vorming.

Ten derde vindt de Onderwijsraad dat onderwijs *volop gelegenheid tot scholing, vorming en ontwikkeling moet bieden, voor iedereen toegankelijk*. Dit in de wetenschap, dat onderwijs het verschil kan maken voor de welvaart, het welzijn en de gezondheid van mensen. Goed en genoeg onderwijs kan zorgen voor inwijding in de samenleving en toegang geven tot kennis, posities en ontwikkeling. Het kan routes bieden om verder te kijken en te komen dan de eigen achtergrond of het eigen sociale milieu – of sterker: om eraan te ontsnappen.

NIEUWE BREUKLIJNEN

Met het derde element benadrukt de Onderwijsraad dat honderd jaar later emancipatie opnieuw een zeer actueel thema is in Nederland, zij het op andere wijze dan in 1919. Gedurende de afgelopen eeuw is de naar geloofsovertuiging en maatschappelijke opvatting verzuiilde samenleving langzaam aan veranderd in een zeer heterogene en gesegmenteerde samenleving. Er zijn nieuwe breuklijnen: tussen hoger en lager opgeleide mensen, tussen mensen die meer en minder verdienen, tussen mensen met verschillende sociale en culturele achtergronden, tussen gezonde en minder gezonde mensen, tussen mensen met een groot sociaal netwerk en mensen die meer in isolement leven, tussen mensen die wonen in veilige en in minder veilige buurten. Deze breuklijnen zijn niet zo gemakkelijk te overbruggen: waar vroeger de notaris en de melkboer elkaar tegenkwamen binnen de eigen zuil, daar leven mensen nu steeds meer in hun eigen 'bubbels', die worden versterkt door de logaritmen van sociale media en superplatforms.

KOMENDE JAREN

Samen met de nieuw samengestelde raad wil ik de komende jaren goed kijken voor wie en voor wat emancipatie anno 2019 belangrijk is. Ook wil ik met de raad onderzoeken welke rol het onderwijs hierbij speelt, en kan spelen. Op welke punten bevordert het huidige onderwijsstelsel ongelijke kansen, gebrek

"Als kind hield ik erg van school. De geur van linoleum in de gangen, de grote puntenslijper van de juf (waarmee ik soms al haar kleurpotloden mocht slijpen), mijn naam schrijven op een nieuw schrift of luisteren naar verhalen bij geschiedenis. Ik ging graag naar school. Dat fijne gevoel over onderwijs heb ik altijd gehouden, ook toen ik onderwijskunde studeerde aan de Universiteit van Amsterdam, toen ik schooldirecteuren sprak voor mijn promotieonderzoek, toen ik kinderen interviewde over wat zij goed onderwijs vonden en toen ik als onderzoeker of adviseur scholen bezocht van Groningen tot Goes tot Venlo. Bij dat alles heb ik geleerd, dat voor veel mensen school helemaal niet zo'n fijne plek is. Omdat ze het er saai vinden, zich er een buitenstaander voelen, het er onveilig vinden, ontmoedigd raken door slechte cijfers of omdat het echte leven buiten de schoolmuren interessanter is. Dat moeten we in gedachten houden bij de Onderwijsraad: dat mensen onderwijs zeer verschillend ervaren, dat het op verschillende manieren van betekenis is en dat het heel verschillend voor hen uitpakt. Als voorzitter van de Onderwijsraad wil ik daarom goed luisteren naar de ervaringen van kinderen en hun ouders met het onderwijs, naar al hun ideeën en verlangens."

aan collectiviteit, achterstelling, uitsluiting en segregatie langs lijnen van opleiding, inkomen en sociale en culturele achtergrond? En welke praktijken en mechanismen in het onderwijs gaan deze zaken juist tegen? Deze vragen zullen de komende jaren een rode draad vormen in de adviezen van de Onderwijsraad.

Met het honderdjarig best aan van de Onderwijsraad markeren we opnieuw de emancipatoir functie van onderwijs. De Onderwijsraad heeft de bedoeling van artikel 23 Grondwet als uiting van het sociale contract op het gebied van onderwijs al heel lang en scherp in de gaten. Ook de komende decennia blijft de Onderwijsraad het grote belang van goed, voor iedereen toegankelijk onderwijs voor het voetlicht brengen.

Edith Hooge is voorzitter van de Onderwijsraad en hoogleraar Onderwijsbestuur bij TIAS, Universiteit van Tilburg. Zij studeerde onderwijskunde aan de Universiteit van Amsterdam en promoveerde er na een postdoctorale opleiding bestuurskunde in 1998 op het onderwerp autonomievergroting en deregulering in onderwijs. Sindsdien staat het verbinden van theorie, praktijk en beleid over onderwijs centraal in haar werk. Edith woont in Amsterdam, is getrouwd en heeft twee dochters.

De raadsleden stellen zich voor

De Onderwijsraad bestaat uit tien leden met zeer gevarieerde achtergronden. Samen staan ze voor een mix van wetenschappelijk inzicht en praktijkkennis. De leden stellen zich hier voor. Wie zijn ze? Welke expertise en ervaring brengen ze in? Maar ook: wat zijn hun mooiste onderwijservaringen? Waar komt hun passie voor onderwijs vandaan? Wat zijn volgens hen de grootste uitdagingen voor het onderwijs de komende jaren?

ILLIASS EL HADIOUI

Als stadssocioloog werk ik aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam, als wetenschappelijk docent bij het *Department of Psychology, Education and Child Studies*. Ik ben verder programmaleider binnen het cultuurveranderings- en professionaliseringsprogramma *De Transformatieve School*. Daarnaast ben ik onderzoeksleider *Transformaties in het Grootstedelijk Onderwijs* aan de afdeling Sociologie van de Vrije Universiteit in Amsterdam.

Sinds mijn studie sociologie houd ik me al bezig met grootstedelijke vraagstukken en beleid. In mijn werk ga ik in op de verhouding tussen de codes en verwachtingen op school en die binnen de informele leefwerelden van thuis en de *peer group* van jongeren in een stedelijke omgeving. Ook heb ik met de ontwikkeling van het programma *De Transformatieve School*, met docenten en schoolleiders, inzicht gekregen in de dynamiek binnen het team van professionals op deze stadse scholen. Ik ben in dat verband, met mijn team, erg bezig te begrijpen welke mechanismen ervoor zorgen dat stedelijke jongeren, ondanks de mismatch tussen leefwerelden, toch de schoolladder kunnen beklimmen. Dit vraagstuk raakt direct aan het groeiende probleem van de kansongelijkheid binnen het onderwijs. Ik zet mij in om wetenschappelijke inzichten in te brengen in maatschappelijke discussies over onderwijs en opvoeding in stedelijke gebieden in relatie tot kansgelijkheid en sociale inclusie. Tegelijkertijd werk ik aan een hervorming van wetenschappelijke inzichten juist op basis van de praktische ervaringen op de scholen zelf.

JASMIJN HAMAKERS-KESTER

Ik ben geboren op 1 januari 1980 te Schiedam, opgegroeid in Vlaardingen. Als kind, puber en jongvolwassen waren de vragen 'waarom en waartoe?' al leidend in mijn opgroeien. Mijn onderzoekende, positieve kijk

op de wereld – want een betere wereld start bij jezelf – wilde ik graag overbrengen aan een jonge, nieuwe generatie. Vandaar dat ik naar de Pabo Thomas More in Rotterdam ben gegaan. Daarna ging ik lesgeven op binnenstadscholen in Rotterdam. Daar heb ik ervaren, dat de school niet de voorbereiding op het leven is, maar de school het leven zelf. Wij dienen daar immers een oefenplek te creëren voor het 'leven te leren'. Later werkte ik in vele tribes: als ondersteunend teamleider en docent in het voortgezet onderwijs, als 28-jarige rector in het particulier onderwijs, directeur van meerderde vo-scholen (van praktijkonderwijs tot gymnasium) tot nu rector van een eigentijdse school in het voortgezet onderwijs (vmbo-t tot vwo). Daarnaast bekleed ik een aantal nevenfuncties, die haarfijn aansluiten bij mijn missie.

Wanneer ik kijk naar het onderwijs, zie ik dat de grootste uitdaging de komende jaren zal zijn om gelijke kansen te creëren voor ieder kind. Dat is plicht en noodzaak voor het gehele onderwijsstelsel. Daarnaast spelen het lerarentekort, het schoolleiderstekort, het versterken van deze twee beroepsgroepen Maar er is meer. Maatwerk, wendbaarheid van een school als organisatie. Samenwerking tussen scholen onderling. Samenwerking met het bedrijfsleven. En dan zijn er nog de ICT & artificial intelligence, de snel veranderende samenleving, de klimaatveranderingen. Dit zullen de uitdagingen van de toekomst zijn. De vertaling van dat alles in de dagelijkse onderwijspraktijk vergt een balans in het leren met hoofd, hart en handen. Het gaat om vakmanschap (balans tussen kennis en vaardigheden) en vernieuwing. Die zullen handvatten zijn om de toekomst aan te gaan.

PIETER HUISMAN

Al ruim twintig jaar ben ik bezig met recht, onderwijs, recht op onderwijs, bestuur van onderwijs, bestude-

DE LEDEN VAN DE ONDERWIJSRAAD, 2019-2022 v.l.n.r. Cor van Montfort, Susan te Pas, Herman van de Werfhorst, Pieter Huisman, Edith Hooge, Rob Schuur, Jasmijn Hamakers-Kester, Monique Volman, René Kneyber. Op de foto ontbreekt Iliass El Hadioui.

ren van en adviseren over wetgeving. Dit als docent, adviseur, schrijver, geschillenbeslechter. Sinds 2015 ben ik lid van de Onderwijsraad.

Mijn mooiste onderwijservaring had ik als docent op het hbo. Daar moest ik op vrijdagochtend niet erg matineuze studenten proberen het belang van de bescherming van en door grondrechten uit te leggen. Zelden heb ik zo aan den lijve ondervonden dat William Butlers 'Onderwijs is niet het vullen van een vat, maar het ontsteken van een vuur', absoluut op waarheid berust, maar dat dit aan de kant van de docent behoorlijk wat 'vuurkracht' vergt.

In de gefragmenteerde en verkavelde samenleving is onderwijs nog steeds een ontmoetingspunt, een agora, waar mensen, ideeën en meningen samenkomen, waar ontwikkeld, gebouwd en gevormd moet worden. Waar inspanningen moeten worden verricht, maar waar ook gezamenlijke successen kunnen worden gevierd. Een grote uitdaging zal zijn hoe onderwijsinstellingen, ook bij de vraag naar meer individuele leerpaden en eigen leerroutes, die gemeenschappelijke en samenbindende functie kunnen behouden. Kunnen scholen, docenten, schoolleiders, opleidingen voldoen aan de altijd meer stijgende verwachtingen van de samenleving (ouders, de politiek)? Waar ligt de balans tussen een responsief

en veerkrachtig onderwijsbestel en een systeem, dat van incident naar incident hobbelt en dat de continuïteit en het vertrouwen mist, die nodig zijn voor de praktijk van de professionals.

Mijn gedrevenheid voor het onderwijs en onderwijsrecht vloeit voort uit – natuurlijk – een docent. Ben Vermeulen was mijn mentor en promotor, een uitstekend didacticus. Gestructureerd, rustig, relativerend, nog altijd een genoeg om naar te luisteren. De wijsheid die ik leerlingen toewens, komt van Samuel Beckett: 'Ever tried. Ever failed. No matter. Try Again. Fail again. Fail better.' Het leven is vallen en opstaan, ook dat moet geleerd worden.

COR VAN MONTFORT

Ik werk als onderzoeker aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en als research fellow aan Tilburg University. Daarnaast geef ik cursussen en trainingen aan wethouders en aan managers, bestuurders en toezicht-houders in het semipublieke domein. Ik heb 24 jaar bij de Algemene Rekenkamer gewerkt, onder andere als afdelingshoofd van de afdeling Onderwijs. Ook mocht ik de eerste rekenkamerleerstoel bekleden als bijzonder hoogleraar aan wat toen nog de Universiteit van Tilburg

heette. Mijn inhoudelijke expertise ligt vooral op het gebied van goed onderwijsbestuur: hoe kunnen bestuur, toezicht, verantwoording en bedrijfsvoering bijdragen aan innovatie en aan beter onderwijs?

Mijn mooiste ervaringen met het geven van onderwijs hebben te maken met het openen van nieuwe werelden: als voor studenten de collegestof echt betekenis krijgt bij het maken van een opdracht of het schrijven van een scriptie. Of als in het postacademisch onderwijs ervaren praktijkmensen merken, dat je ook heel anders tegen dingen aan kunt kijken dan dat zij altijd gedaan hebben.

Mijn passie voor het onderwijs zal deels genetisch bepaald zijn. Mijn familie van vaderskant was een echte onderwijsfamilie. En ook ik houd van het overbrengen van kennis, het bieden van inzicht en het bijbrengen van vaardigheden. Daarnaast ben ik er ten diepste van overtuigd, dat goed onderwijs een van de belangrijkste bronnen van kansen in je verdere leven is.

Uitdagingen? Het onderwijs zal nog meer dan nu moeten kunnen omgaan met diversiteit in de samenleving, zowel in sociaal, cultureel als cognitief opzicht. En vanuit mijn eigen vakgebied: hoe ontwikkelen bestuurders, toezichthouders, schoolleiders en docenten een taal waarin ze écht met elkaar kunnen spreken?

RENÉ KNEYBER

Ik ben docent wiskunde. Inmiddels heb ik zo'n veertien jaar lesgegeven op alle niveaus in het voortgezet onderwijs. Maar de meeste ervaring deed ik op in het vmbo. De afgelopen jaren houd ik me ook druk bezig met lerarenbeleid en de zeggenschap van leraren. Zo schreef ik in 2013 *Het Alternatief. Weg met de afrekencultuur in het onderwijs!*, dat inmiddels ook diverse internationale varianten kent. Eens in de twee weken schrijf ik ook een column voor *Trouw*.

Ik ben een aantal jaar coördinator leerlingzaken geweest. Dan kon ik soms stevige conflicten hebben met leerlingen. Wat ik gezien heb is, dat ondanks de hoogoplopende conflicten, je altijd verder kan met een leerling. Bovendien heb ik ook ervaren hoe veerkrachtig kinderen kunnen zijn. Veel leerlingen waar ik grote zorgen om had, kwamen later, soms na een aantal jaren – maar toch – weer op hun pootjes terecht. Goed werk vereist een combinatie van discipline, inzet en een goede vorm van ontspanning, dat geef ik graag aan mijn leerlingen mee.

Passie is er zeker. Ik heb de onbedwingbare neiging om complexe zaken behapbaar en uitlegbaar te maken. Dusdanig onbedwingbaar, dat mijn vrouw blij is als de zomervakantie weer achter de rug is! Mijn grootste plezier is dan ook als leerlingen iets ingewikkelds gaan snappen. Prachtig!

Mijn grootste zorg is, dat het onderwijs de hooggespannen maatschappelijke ambities niet kan waarmaken; lerarentekorten vormen de grootste bedreiging voor de kwaliteit van het publiek onderwijs en gelijke kansen.

SUSAN TE PAS

Ik ben hoogleraar cognitieve psychologie van het hoger onderwijs bij de faculteit sociale wetenschappen aan de Universiteit Utrecht. Ik zit inmiddels ruim zes jaar als vicedecaan bachelor-onderwijs in het bestuur van onze faculteit. Flinkke bestuurlijke ervaring in het hoger onderwijs dus. Vakinhoudelijk heeft vooral de ontwikkeling van docenten mijn interesse. Ik ben lid van de board van ons *Centre for Academic Teaching*, begeleid een leergang Onderwijskundig leiderschap en zit een Europese groep voor op het gebied van carrière met nadruk op onderwijs. Verder doe ik onderzoek naar het op een goede manier omgaan met selectie van studenten.

Het werken met jonge mensen doe ik graag. De allereerste keer dat ik wat uitlegde aan een kleine groep en zag dat het kwartje bij een paar studenten viel. Dat was mooi. Ik was toen student-assistent, dus dat is al heel lang geleden. Maar die momenten koester ik nog steeds. Dat iemand tot een nieuw en beter begrip komt, of gegrepen wordt door het probleem. Heerlijk. Overigens, als je iets wilt leren is de hoeveelheid tijd die je erin steekt een van de allerbelangrijkste factoren voor succes. Kies dus een opleiding waar je gemotiveerd voor bent, zeg ik altijd tegen mijn studenten, dan is het veel gemakkelijker om die tijd er ook echt aan te besteden.

Daarnaast vind ik het zelf heerlijk om te leren. En de beste manier voor mij om iets te leren is om er les in te geven. Het zal ook wel in de familie zitten, mijn moeder was een bevlogen onderwijzeres. Zij is al lang met pensioen, maar geeft nog steeds lessen aan leerlingen in het PO en VO op gebied van Fair Trade.

Uitdagingen? Het toegankelijk houden van ons prachtige onderwijs zonder in te boeten op kwaliteit. En het lerarentekort in PO en VO het hoofd bieden.

ROB SCHUUR

Ik ben 63 jaar oud, geboren en getogen in Groningen, getrouwd, twee volwassen kinderen, woonachtig in Eelde. Heb geschiedenis gestudeerd aan de RU Groningen, ben in 1977 begonnen als leraar geschiedenis en maatschappijleer aan de openbare scholengemeenschap in Woldendorp (Oost-Groningen), een school voor mavo/lhno. Stapte in 1984 over naar het middelbaar beroepsonderwijs (mdgo) in Groningen in de functie van onderwijskundig adjunct-directeur. Kwam door de SVM-operatie in de centrale directie van een gefuseerde mdgo-school, werd vervolgens algemeen directeur van deze school en werd door de ROC-vorming in 1996 bestuurder van ROC Noorderpoort, ontstaan uit een fusie van 17 scholen voor beroepsonderwijs, voortgezet onderwijs en volwasseneneducatie.

Daarnaast heb ik altijd verschillende maatschappelijk gerichte nevenfuncties vervuld. Ben nu nog voorzitter RvT van een stichting voor primair onderwijs in Oost-Groningen en voorzitter RvC van de stichting Werk-

Pro Groningen, Drenthe en Friesland (voorzieningen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt).

Mijn expertise voor de Onderwijsraad is dus: (middelbaar) beroepsonderwijs, volwasseneneducatie, inburgering, *governance*, krimp, macro-doelmatigheid, onderwijsfinanciën, samenwerking in de keten van lokale/regionale publieke voorzieningen, arbeidsmarktontwikkelingen, leven lang ontwikkelen.

Onderwijs als vakgebied, als sector, is heel breed. Maar op de werkvloer ook weer bijna persoonlijk. Mijn mooiste onderwijservaring: een groep meisjes in het lhno (lager huishoud- en nijverheidsonderwijs) uit een omgeving zonder veel perspectief (eind jaren '70 Oost-Groningen) zo ver weten te krijgen, dat ze een passende mbo-opleiding gingen volgen en daarmee economisch zelfstandig konden worden. De breedte zie je terug in de grote uitdagingen voor het onderwijs in de komende jaren. Zoals het weer meer realiseren van gelijke kansen voor alle kinderen en jongeren. Naast meer gepersonaliseerde leerroutes dient de school als sociaal systeem ook weer steviger neergezet te worden. Voor het beroepsonderwijs is flexibilisering van groot belang om vragen vanuit de arbeidsmarkt sneller te kunnen beantwoorden.

MONIQUE VOLMAN

Als hoogleraar Onderwijskunde aan de Universiteit van Amsterdam doe ik onderzoek in nauwe samenwerking met leraren, schoolleiders en schoolbesturen. Ik heb geleerd goed te luisteren naar de vragen die in de onderwijspraktijk leven. Hoe kan onderzoek daar antwoorden op vinden? Hoe vertaal je resultaten van wetenschappelijk onderzoek naar klassen en scholen? Ik vind het van belang de vraag te blijven stellen: is dit echt hoe we het onderwijs willen inrichten en bereiken we zo wel wat we beogen? Want hoe het onderwijs is vormgegeven – van het niveau van de klas tot het niveau van het onderwijssysteem – is vaak niet zo vanzelfsprekend als het lijkt.

Als docent in het hoger onderwijs vind ik het geweldig om te zien, hoe studenten, die soms nog zoekend en onzeker de opleiding binnenkomen, afstuderen als mensen die iets te vertellen hebben en weten hoe ze een bijdrage kunnen en willen leveren aan goed onderwijs.

Ja, de paplepel. Ik ben opgegroeid in een onderwijsgezin, mijn ouders waren allebei leraar, zelf beiden eerste-generatiestudenten en doordrongen van het belang van onderwijs. Mijn passie voor onderwijs is verder aangewakkerd, doordat ik tijdens mijn eigen schoolloopbaan heb ervaren, dat het uitmaakt op welke school je zit en van welke leraar je les krijgt.

Voor het onderwijs zie ik de komende jaren verschillende uitdagingen: hoe maken we onderwijs betekenisvol voor leerlingen?; hoe kan onderwijs een rol spelen in het versterken van de sociale cohesie in de samenleving?; hoe kunnen we zorgen dat onderwijs

sociale ongelijkheid vermindert en niet vergroot?; hoe kunnen we zorgen dat scholen gebruik gaan maken van de mogelijkheden van ict in de volle breedte?

HERMAN VAN DE WERFHORST

Ik ben hoogleraar Sociologie aan de Universiteit van Amsterdam en sinds 1 januari 2019 lid van de Onderwijsraad. Ik houd me vooral bezig met vragen rondom onderwijsstelsels, doe veel landenvergelijkend onderzoek. Door te kijken naar andere landen en naar andere tijdsperiodes, kunnen we leren hoe het onderwijs elders is (of was) ingericht, en in welke mate dat werkt om belangrijke doelen van het onderwijs te bereiken. Ik kijk specifiek naar drie brede doelen van het onderwijsstelsel: het optimaliseren van kennis, vaardigheden en diploma's, het voorbereiden voor de arbeidsmarkt en het voorbereiden op een actieve deelname als burger aan de maatschappij.

Ik ben al lang geïnteresseerd in onderwijsvragen. Laatst kwam ik een oud werkstuk van mijn lagere schooltijd tegen, waar ik ook al het hele Nederlandse stelsel had weergegeven. Ik ben erg geïnteresseerd in de vraag, wie waar in het stelsel terecht komt en of dat allemaal gaat, zoals wenselijk zou zijn.

Van de grootste uitdagingen voor het Nederlandse onderwijs noem ik er drie. Ten eerste, het bieden van gelijke kansen aan iedereen, juist in een stelsel waar al vroeg geselecteerd wordt en scholen erg autonoom zijn in hoe zij het onderwijs willen inrichten en welke leerlingen zij aannemen. Een tweede uitdaging is om het beroepsonderwijs, passend te houden en te maken voor de moderne samenleving. Ten derde is het een uitdaging om burgerschapsonderwijs duidelijk vorm te geven, want dat gaat in Nederland niet goed, zo blijkt uit onderzoek.

Aan leerlingen zou ik de wijsheid willen meegeven, dat het nooit te laat is om je te bezinnen. Soms denk je 'dat is mijn vak niet', maar met inzet kun je vaak veel bereiken. Ook in vakken of specialismen waarvan je eerst dacht dat het niets voor jou was. Volg je interesses, dan leer je de benodigde vaardigheden gemakkelijker.

Een eeuw bij de les

Honderd jaar Onderwijsraad, een terugblik

'Gestadige voeling met hen, die in onderwijszaken doorkneed en met onderwijsidealen vervuld zijn', dat verwachtte onderwijsminister Johannes de Visser, toen hij de Onderwijsraad honderd jaar geleden installeerde. In de tussentijd is die raad 'een stabiele factor [geworden] te midden van de veranderingen die zich in onderwijsland voltrekken', om met oud-minister Deetman te spreken. De zoektocht naar balans tussen veranderdrift en behoedzaamheid typeert vanaf het begin het werk van de Onderwijsraad.

GEBOORTE IN 1919

Aan het einde van de schoolstrijd kwam het idee op om een onderwijsraad in te stellen. Toen het lange conflict over de stichting en financiering van bijzondere scholen zijn ontknopning naderde, was er behoefte aan een raad als algemeen en onafhankelijk adviescollege voor de regering, naast het eveneens nieuwe ministerie van Onderwijs (1918). De raad kreeg een dubbele opdracht mee. Aan de ene kant zou hij hoeder zijn van de vrijheid van onderwijs en de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs. Aan de andere kant moest de raad een plek zijn waar onderwijsdeskundigen van de

verschillende gezindten bijeenkwamen om te spreken over vernieuwing van het onderwijs. Decennialang was het onderwijsbeleid vrijwel verlamd door de schoolstrijd. Het was tijd om onderwijsvernieuwing te realiseren.

Na de grondwetsherziening ging het snel:

- 29 november 1918 ontwerpwet naar de Tweede Kamer
- 21 februari 1919 Wet op de Onderwijsraad in het Staatsblad
- 1 mei 1919 benoeming van de eerste vijftientig leden
- 23 juni 1919 plechtige installatie.

De raad – met afdelingen voor de onderscheiden onderwijssectoren – ging voortvarend van start. De Lager Onderwijswet 1920 zei op veel plekken dat de minister pas mocht besluiten, nadat de Onderwijsraad gehoord was. Ook de andere onderwijssectoren kregen aandacht van de raad. Zo ontwierp de afdeling Hoger Onderwijs een nieuw Academisch Statuut en boog de tweede afdeling – die voor het voortgezet onderwijs – zich over de plaats van het lyceum in het onderwijsstelsel.

Daarnaast wees de Lager Onderwijswet de raad aan als instantie voor geschilbeslechting tussen de inspectie en bijzondere schoolbesturen over de wetmatigheid van het leerplan. Later mocht de raad zich ook buigen over bezwaren tegen examenonderwerpen bij geschiedenis en maatschappijleer en tegen kerndoelen. Zo kreeg de raad ook een rechtsprekende functie. Via zijn uitspraken heeft de Onderwijsraad er onder andere voor gezorgd, dat het speelkwartier meetelt als onderwijstijd.

TUSSEN HERVORMER EN HOEDER (1919-1955)

De economische crisis van de jaren '30 noodzaakte al snel tot getemperde ambities. Bovendien ontstonden er binnen de raad vrijwel meteen twee groepen, die frontaal tegenover elkaar kwamen te staan. Willem van der Ham beschrijft in zijn boek *Onder 'wijzen'* bij het 75-jarig bestaan van de raad, dat één groep wilde dat de raad de hoofdlijnen van een ingrijpende onderwijsvernieuwing zou aangeven, puttend uit de onderwijswetenschappen. Een andere groep verzette zich tegen een actief overheidsbeleid uit vrees voor staatspedagogiek. Deze tweedeling verlamde de raad. Hij kwam nauwelijks plenair bijeen. De nadruk kwam op de afzonderlijke afdelingen te liggen. Niettemin bracht de raad nog enkele honderden adviezen per jaar uit; zij het vooral over detailzaken. Zo adviseerde de raad in deze tijd over lichamelijke oefening als verplicht vak op handelsavondscholen, de instelling van een staatsexamen Esperanto, de wenselijkheid van de aanschaf van een grammofoon voor onderwijs in moderne talen, wijziging van het programma van de studie Egyptische taal- en letterkunde en de vraag of afgetreden hoogleraren een recht op zitting in de senaat van de universiteit hebben.

In de loop van de jaren '30 gingen confessionelen de raad domineren. Onder hun invloed wierp de raad zich op als 'waakhond van de financiële gelijkstelling'. Hij nam een rol aan als juridisch-technisch adviseur en geschilbeslechter met de grondwettelijke vrijheid van onderwijs als leidraad.

VERNIEUWING EN DEMOCRATISERING (1955-1975)

De komst van nieuwe leden na de oorlogsjaren bracht weer elan in de raad. De activiteit nam toe. De ministers Rutten en Cals betrokken de Onderwijsraad meer bij het beleid, bijvoorbeeld bij grote wetsontwerpen, zoals de Mammoetwet. Gedurende enkele jaren voerden het schetsen, wegen en beschouwen van de hoofdlijnen van onderwijsverbetering de boventoon. De raad rekende het daarbij tot zijn taak om wetenschappelijke onderbouwing en inbedding in een beleidsfilosofie in te brengen. Geleidelijk kwam een meer onderwijskundige blik naar voren.

Tijdens de roerige jaren '60 en '70 had de raad het zwaar. Zijn positie stond regelmatig ter discussie. Onder druk van de roep om democratisering zochten onderwijsministers naar manieren om het onderwijsveld en belangengroepen meer bij beleid te betrekken. Dat leidde tot allerlei andere adviescommissies en -organen. De Onderwijsraad moest ingepast worden in een veel bredere advies- en overlegstructuur. Dat was niet gemakkelijk. In de ogen van de vernieuwers was de Onderwijsraad namelijk een ouderwets college. Dat de adviezen niet openbaar waren, hielp niet mee. Er waren serieuze plannen om de raad om te vormen van een college van deskundigen in een orgaan met vertegenwoordigers van onderwijsorganisaties.

FINAAL ADVIESCOLLEGE TUSSEN VELEN (1975-1997)

Halverwege de jaren '70 hervond de raad een stabiele positie. De Onderwijsraad bleef een deskundigenraad.

Minister Van Kemenade bepaalde echter, dat adviezen van de raad voortaan openbaar zouden zijn. Bovendien positioneerde hij de raad in zijn Structuurnota als 'finaal adviesorgaan'. De raad adviseerde als alle andere betrokken adviesorganen op onderwijsterrein hun werk gedaan hadden. De nadruk lag op adviezen over voorgenomen beleid en over de toepassing van onderwijswetten.

Met deze positionering keerde de raad terug naar een meer formele rol. De raad bleef zichzelf zien als stabiliserende tegenmacht, een orgaan dat voornemens toetste aan de vrijheid van onderwijs en de consistentie van onderwijsbeleid. De raad liet het idee van een directe rol in vernieuwingsbeleid varen. Wel zette de verschuiving van een juridische naar een onderwijskundige blik door en kreeg de raad er in de jaren '90 een formele rol bij. Als gevolg van de overdracht van de verantwoordelijkheid voor de huisvesting van basisscholen en middelbare scholen aan gemeenten, werd de raad ook adviseur bij geschillen over lokaal onderwijsbeleid.

EEN RAAD OP MAAT (1997-HEDEN)

In de jaren '80 zette de regering een reorganisatie van de rijksdienst in. Het was de tijd van bezuinigingen onder de kabinetten-Lubbers. Het rapport Raad op Maat uit 1993 leidde tot een herziening van het adviesstelsel. Voor de Onderwijsraad betekende dat een hervorming en herpositionering.

Op 1 januari 1997 werd de 'nieuwe' Onderwijsraad ingesteld. Andere adviesinstanties op onderwijsterrein werden opgeheven of omgevormd tot koepelorganisaties van onderwijsbesturen. Voortaan zou de raad ook rechtstreeks adviseur van de Staten-Generaal zijn. De afdelingen – primair onderwijs, algemeen vormend onderwijs, beroepsonderwijs enzovoort – verdwenen. Sindsdien stelt de plenaire raad adviezen vast. De raad bleef een raad van deskundigen. De omvang van de raad – ondertussen opgelopen tot 86 leden – werd gemaximeerd op 19. In de praktijk zakte het aantal leden geleidelijk tot de huidige tien.

Ook de taken van de Onderwijsraad veranderden. Zijn taak als geschilbeslechter verviel. De raad werd algemeen-strategisch adviseur over hoofdlijnen van onderwijsbeleid en -wetgeving. De meeste adviezen van de raad vallen inmiddels onder deze taak. De wettelijke verplichtingen voor de regering om advies te vragen vervielen. De Onderwijsraad behield wel de taak om de regering te adviseren over wetstoepassing. In de praktijk is deze taak naar de achtergrond verschoven.

De Onderwijsraad gaat sinds enkele jaren meer proactief te werk. Hij neemt eerder in het beleidsproces een rol en adviseert meer agenderend, verkennend en toekomstgericht. Ook gaat de raad bij de voorbereiding van adviezen vaker in gesprek met het onderwijsveld. Zo heeft de raad zich ontwikkeld tot adviseur tussen overheid, school en wetenschap.

Groepsfoto onderwijzend personeel in een klaslokaal, omstreeks 1925
Collectie Nationaal Onderwijsmuseum

Vanuit het Binnenhof

Wie werkt in politiek Den Haag wordt bedolven onder ongevraagde adviezen van belangen- en lobbyorganisaties. Vaak kan door de ontvanger succesvol worden gegist naar de inhoud van het advies of verzoek, door kennis te nemen van de afzender. De gevraagde, maar ook de ongevraagde adviezen van de Onderwijsraad vormen daarop een aangename uitzondering.

Na honderd jaar slaagt de Onderwijsraad er nog immer in om gezaghebbend te zijn. Verdiepend. Voorbij de waan van de dag. Soms komen de adviezen als een welkome vriend. Dan sterken ze me in een eerder ingenomen standpunt of brengen ze nieuwe inzichten of onderbouwing. Soms zijn de adviezen een flinke steen in de vijver. Soms liggen ze me juist als een steen op de maag. Maar ieder advies weeg ik zorgvuldig en betrek ik met waardering bij de behandeling van het betreffende thema in de Tweede Kamer.

Mijn hartelijk felicitatie met het honderdjarig bestaan van de Onderwijsraad. Het is mooi dat deze organisatie een vaste plaats heeft verworven in het debat en de oordeelsvorming over een zo wezenlijk beleidsterrein: het onderwijs.

De toekomst van onze kinderen en jongeren hangt tenslotte af van goed onderwijs. Het is belangrijk dat beleidskeuzes worden gevoed door goed en gegrond onderzoek.

In de bijna veertig jaar dat ik in en voor het onderwijs werkzaam heb mogen zijn, heb ik gezien hoe de Onderwijsraad zich positief heeft ontwikkeld. Waar in het verleden de raad trekken had van een ivoren toren, is juist de laatste jaren de relatie met het onderwijsveld, de leerlingen, de studenten en natuurlijk de leraren versterkt. Dat heeft niet alleen de kwaliteit van de adviezen

Mijn vurige wens is dat de Onderwijsraad zijn gezaghebbende, onafhankelijke rol de komende honderd jaar blijft spelen. Als hoeder van de grondwettelijke vrijheid van onderwijs, maar ook als instituut dat kritisch reflecteert, hoe die vrijheid in deze tijd vorm dient te krijgen en wat wij als politiek daarbij kunnen doen én laten. Zodat ouders en kinderen in vrijheid kunnen kiezen voor een school die bij hen past, wetende dat dit recht hand in hand gaat met het recht op goed onderwijs. Zo houden we, om maar eens een Onderwijsraad publicatie aan te halen, 'vaste grond onder de voeten.'

Michel Rog
lid Tweede Kamer der Staten-Generaal (CDA)

verhoogd, maar heeft er ook zeker voor gezorgd dat het draagvlak voor die adviezen flink is toegenomen. Het meest zichtbaar wordt de relatie met het onderwijsveld, doordat nu ook leraren zitting hebben in de raad. Het lijkt mij van groot belang permanente zetels in de Onderwijsraad voor deze zo belangrijke beroepsgroep in stand te houden. Ten slotte is natuurlijk het mooie van de Onderwijsraad, dat uiteindelijk het advies onafhankelijk is. Daarmee levert het een waardevolle bijdrage aan de discussie.

Ik wens de Onderwijsraad een goede toekomst en ik hoop nog vaak aan de hand van de adviezen het altijd boeiende debat over onderwijs te kunnen voeren.

Paul van Meenen
lid Tweede Kamer der Staten-Generaal (D66)

Terugblikken met oud-raadsleden Herinneringen aan onderwijs en de Onderwijsraad

FRANS VAN VUGHT (1997 – 2004)

beleidsadviseur Europese Commissie, voormalig Rector en voorzitter Universiteit Twente

Het was zowel een rustpunt in een soms heftig bestaan, als de beste locatie voor een echt gesprek: de Onderwijsraad.

Op die vrijdagochtenden waarop ik al vroeg uit Twente vertrok naar het statige gebouw van de raad in Den Haag, had ik altijd een goed gevoel. Eerst koffie in de kelder en dan weer aan de slag. We zouden onze argumenten uitwisselen; we zouden verhit discussiëren. En we zouden het uiteindelijk eens worden over een stevig advies voor de minister.

Het waren opwindende bijeenkomsten soms. Ik voelde me er altijd volkomen vrij om te zeggen wat ik dacht. De Onderwijsraad bood het forum waarop intellectuele uitdagingen mogelijk werden gemaakt, juist en vooral omdat de sfeer er vriendschappelijk en open was. Dat was voor mij de attractie van de Onderwijsraad: de raad van het eerlijke debat.

AHMED ABOUTALEB (2001-2007)

burgemeester van Rotterdam

Ons onderwijssysteem is erop gericht talenten van kinderen tot volle wasdom te brengen. Volgens de OESO presteert het onderwijs in Nederland dan ook goed. Dat is vooral de verdienste van de vele professionele en gemotiveerde leerkrachten, die kinderen elke dag het steuntje in de rug geven dat zij verdienen.

Toch is het helaas nog steeds zo, dat

je sociaaleconomische positie voor een groot deel je onderwijscarrière bepaalt. Sommige kinderen komen met een taal- of ontwikkelingsachterstand op de basisschool en het kost veel inspanning om die weg te werken. De Cito-toets benadeelt de laatbloeiers, die alleen nog via een omslachtige weg het hbo of wo kunnen bereiken. De enorme schulden die je opbouwt met je studiefinanciering, is een onneembare vesting voor studenten die van huis uit geleerd hebben dat schulden hebben een schande is. Het is frustrerend, dat het politieke onderwijsdebat vooral langs ideologische lijnen loopt en over financieringsmodellen gaat. Het zou juist over gelijke kansen moeten gaan, een leven lang leren en over onze belangrijkste professionals: docenten.

Goed dat er een Onderwijsraad is om politici bij de les te houden.

LIETEKE VAN VUCHT TIJSEN (2005-2008)

voorzitter raad van toezicht Universiteit voor Humanistiek, lid Algemeen Bestuur NVAO

De adviezen van de Onderwijsraad gaan al honderd jaar over onderwijswetgeving, onderwijsbeleid en concrete onderwijsvraagstukken. Ze zijn steeds actueel, verbindend en hebben impact. Ook vandaag. Adviezen over burgerschap, Bildung, cultuureducatie, sportonderwijs en Een eigentijds curriculum (2014) verbinden de ontwikkeling van onderwijs dat leerlingen toerust voor de 21e eeuw met de praktijk in de klas. Na meer *evidence based* onderwijs kwam er meer geld en een regieor-

gaan voor onderwijsonderzoek. Op De canon van Nederland (2006) volgde een stortvloed van andere canons. Veel adviezen over leraren en hun betekenis voor het onderwijs werken door. Het lerarenregister is er, net als academische PABO's en academische opleidingsscholen. Maar er valt nog veel te doen, zie Ruim baan voor leraren. De helft van Nederland tenslotte, is wel hoogopgeleid, toch blijkt Het bevorderen van gelijke kansen en sociale samenhang (2017) opnieuw actueel. Het is maar een greep uit de adviezen; er zijn er nog veel meer.

De Onderwijsraad is honderd jaar en for ever young. Het was een eer en een plezier om een fractie van die honderd jaar deel te mogen uitmaken van de raad.

JAN ANTHONIE BRUIJN (2005-2012)

hoogleraar immunopathologie, Universiteit Leiden; lid Eerste Kamer der Staten-Generaal (VVD)

Aan mijn jaren bij de Onderwijsraad bewaar ik warme herinneringen. Ingeklemd tussen Ahmed Aboutaleb en Henriëtte Maassen van den Brink en met tegenover mij de bezielende Fons van Wieringen, volgde ik met bewondering de debatten over de uit te brengen gevraagde en ongevraagde adviezen aan overheid en veld en poogde ik er een bijdrage aan te leveren. De werkelijke waarde van de onafhankelijk adviescolleges in het algemeen en de Onderwijsraad in het bijzonder werd mij pas goed duidelijk, toen ik eenmaal lid werd (2012) van de Eerste Kamer. Als Kamerlid wordt men

omringd door vele partijen met een mening, maar ook met een belang. Er ontstaat dan behoefte aan onafhankelijk advies en onafhankelijkheid is nu juist het belangrijkste kenmerk van de adviescolleges van de overheid.

In parlementaire debatten beroepen Kamerleden zich veelvuldig op uitspraken van adviescolleges. Opvallend is dan de grote waarde, die aan dergelijke uitspraken en standpunten wordt toegekend en de grote invloed ervan die daardoor ontstaat. Nooit heb ik in een Kamerdebat de autoriteit van zo'n college ter discussie horen staan, ook al kunnen de interpretaties van de adviezen verschillen.

Sinds 1919, in honderd jaar, bracht de Onderwijsraad duizenden adviezen uit. De raad had bemoeienis met elk beleids-terrein. Zijn invloed op de ontwikkeling van het onderwijs is duidelijk traceerbaar, zoals onder meer gedocumenteerd in het boek *Onder Wijzen* (1994) van Willem van der Ham. Laten wij ons gelukkig prijzen met de standvastige parel in ons polderlandschap, die de Onderwijsraad is.

ANNETTE ROETERS (2005-2008)

algemeen directeur Raad voor de Kinderbescherming, voorzitter van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren (Taalunie)

Het is bijna een mirakel te noemen, dat zo'n beperkte groep mensen zoveel denkkracht over onderwerpen die het onderwijs aangaan kan voortbrengen. Eerder in deze honderd jaren waren er veel meer knappe koppen, die zich boegen over allerlei onderwijsvraagstukken. Ooit bestond de Onderwijsraad uit maar liefst 86 mensen en nu uit 10. Natuurlijk ondersteund door goede medewerkers. Het levert goede adviezen op, waar ik zelfs nu als voorzitter van de Taalunie of door mijn functie in de Kinderbescherming nog uit put. In mijn tijd als inspecteur-generaal was de inbreng vanuit de Onderwijsraad zowat dagelijkse kost.

Alleen, je moet het wél weten, dat er zoveel te vinden is in de krochten van de Onderwijsraad. Toen destijds de commissie-Dijsselbloem met ons in gesprek was over hun bevindingen, liet een Tweede Kamerlid zich ontvallen, dat hij zich voorgenomen had, vanaf dat moment, écht áltijd de adviezen grondig te lezen.

Wat ik maar wil zeggen: wat brengt die denkkracht en ervaring een schat aan rapporten voort, waar zoveel mensen hun voordeel mee kunnen doen.

ROEL BOSKER (2005-2011)

hoogleraar Onderwijswetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen

Het Nederlandse onderwijsstelsel is extreem complex. Zo complex, dat een collega van mij de Nederlandse politici eens bedankte, omdat hij er een lezing over kon verzorgen tijdens een internationaal congres. En dan nog was maar tien procent van de hoofdlijnen uit de doeken gedaan. De kracht van de Onderwijsraad met de ondersteunende staf en een ieder die bereid is hem te adviseren, is dat die complexiteit te overzien is, dat er relevante bezinnings- en verbetervoorstellen ontwikkeld worden, die er echt toe doen. Dat hebben de afgelopen honderd jaar laten zien.

Nu treedt de volgende fase in: zodanige voorstellen ontwikkelen, dat die complexiteit wordt teruggebracht. Minder stromen en toch meer maatwerk. Meer eenvoud in de lerarenopleidingen en toch betere kwaliteit. En misschien zelfs wel een toekomst zonder artikel 23 van de Grondwet, die de eigenlijke bestaansreden van de Onderwijsraad vormde na de pacificatie van 1917 en nu veel van de complexiteit veroorzaakt.

LEONARD GELUK (2009-2011)

voorzitter De Haagse Hogeschool

In 2011 moest ik afscheid nemen van de Onderwijsraad. De benoemingstermijn was verstreken en ik was ooit lid van de raad geworden als Rotterdams wethouder, een functie die ik inmiddels niet meer vervulde. Maar ik had graag lid willen blijven. De bijeenkomsten van de Onderwijsraad op vrijdagmorgen waren de meest boeiende in mijn loopbaan. En ik heb in tal van besturen, commissies en raden gezeten! De kracht van de Onderwijsraad is de confrontatie tussen wetenschap en praktijk. Adviezen van de raad kwamen tot stand door een 'goed gesprek' tussen wetenschappers, bestuurders en ervaren mensen uit het dagelijks leven van het onderwijs. Deze combinatie maakte de adviezen van de Onderwijs-

raad baanbrekend en het werk ontzettend boeiend. Ik word weleens gevraagd, als oud-politicus, of ik ooit de politiek weer in zou willen. Ik antwoord dan: nee, ik wil niet terug de politiek in, maar als de Onderwijsraad ooit weer roept...

SIETSKE WASLANDER (2012-2018)

hoogleraar sociologie aan TIAS, School for Business and Society

In de deur van de Onderwijsraad staat een prachtige uitspraak van Sydney Harris geïllustreerd: The whole purpose of education is to turn mirrors into windows. Dat vat precies samen wat er zo mooi is aan onderwijs. Als leerling op de basisschool ging ik dankzij geschiedenis en aardrijkskunde de wereld beter begrijpen. Als student gingen de luiken open bij colleges filosofie en sociologie. Op Harvard ontdekte ik nieuwe verdiepingen in het bouwwerk van het denken. Ook als docent is er niets mooier dan studenten anders te laten kijken.

Dat anders kijken zie je ook vaak bij de Onderwijsraad. Bijvoorbeeld in het advies *Onderwijspolitiek na de commissie-Dijsselbloem* (2014). Het is een bijzonder advies, op verzoek van de Tweede Kamer zelf, omdat het een reflectie is op het proces van politieke besluitvorming. Het is ook een heel belangrijk advies: goede besluitvorming is voorwaardelijk om überhaupt tot verstandig beleid te komen. De raad geeft ook aan waar de politiek zich wel, maar juist ook niet op moet richten. Helaas wordt niet alle wijze raad ook opgevolgd.

URSIE LAMBRECHTS (2012-2014)

voorzitter Schoolleidersregister PO

Al honderd jaar wordt het kader voor de adviezen van de Onderwijsraad gevormd door de grondwettelijk verankerde verantwoordelijkheid van de overheid voor aanbod, kwaliteit en financiering van ons onderwijs. Dat kader beschreven in artikel 23 van de Grondwet is meteen ook de kern van de opdracht voor de Onderwijsraad. Met dit grondwettelijk kader valt nog steeds goed te werken, ook al ben ik persoonlijk aan sommige onderdelen van artikel 23 meer gehecht dan aan andere. De vrijheden nu voorbehouden aan het

bijzonder onderwijs gun ik ook het openbaar onderwijs. En wanneer het gaat om vrijheden die indruisen tegen kwaliteit en toegankelijkheid – zoals het weigeren van zorgleerlingen – behoort ook het bijzonder onderwijs die vrijheid niet te hebben.

Mij is vaker gevraagd of sommige verschillen in inzicht niet tot tweespalt in de raad leiden. Dat valt reuze mee. In de Onderwijsraad zitten over het algemeen heel verstandige mensen met veel kennis en een sterk besef van het grote maatschappelijke belang van goed onderwijs. Dat maakt, dat de leden elkaar uiteindelijk vrijwel altijd weten te vinden in goed doordachte en genuanceerde adviezen.

De beste adviezen zijn die adviezen, die aan de ene kant eigentijds zijn, maar die anderzijds ook iets tijdloos hebben en daarom voor langere tijd richtinggevend kunnen zijn voor het beleid en voor de praktijk. Gelukkig geldt dat voor veel adviezen van de Onderwijsraad. Misschien is dat wel de reden, waarom de Onderwijsraad ook na honderd jaar nog steeds zo gewaardeerd wordt.

KRISTEL BAELE (2012-2018)

voorzitter College van Bestuur Erasmus Universiteit Rotterdam

Ik bewaar mooie herinneringen aan de eerste maand waarin ik zelf op de universiteit zat. Voor het eerst 'op kot', nieuwe vrienden in een nieuwe stad, maar vooral de prikkelende omgeving vol met intellectuele uitdagingen en ideeën en de veelheid van extra-curriculaire activiteiten maakten van het studeren een groot feest. Maar nog meer staat mij de middelbare school bij. Wat we nu gedifferentieerd onderwijs noemen werd daar, in de vroege jaren '70, al volop in de praktijk gebracht. Er was aandacht voor ieder kind, of het nu meer instructie of meer uitdaging nodig had. Iedere leerling kon zo optimaal tot bloei komen; differentiatie avant la lettre!

Verscheidenheid ook voldoende bij de Onderwijsraad. Gevraagd naar 'het wijste advies' is dat voor mij het advies over de voorschoolse educatie (2015). Hierin pleit de Onderwijsraad voor de herinrichting van het voorschoolse stelsel. Daarmee kunnen we gelijke kansen creëren voor alle kinderen en de kinderen met een taalachterstand een veel betere startpositie bieden.

SASKIA SCHENNING (2015-2018)

voorzitter College van Bestuur Laurentius Stichting

Mijn mooiste onderwijservaring was in het eerste jaar van mijn universitaire studie. Daar was het een eyeopener voor mij, dat geschiedenis vanuit meerdere perspectieven bekeken en beschreven kan worden. De geschiedenis vanuit het gezichtspunt van de vrouw bleek er heel anders uit te zien! Nog mooier was het om te zien, dat mijn dochter dezelfde ervaring niet pas tijdens haar studie opdeed, maar al gaandeweg de middelbare school. Het gesprek met haar hierover zal me altijd bijblijven.

Het wijste advies van de Onderwijsraad? Alle adviezen bevatten wijze analyses en aanbevelingen. Een ander perspectief op professionele ruimte in het onderwijs uit 2016 stelt de leraar centraal. In 2018 is in *Een krachtige rol voor schoolleiders* de positie van de schoolleider onder de loep genomen. In het werkprogramma 2019 staat een advies over de rol van onderwijsbesturen aangekondigd. Dit kan een mooi slotstuk zijn van een drieluik, dat ertoe doet in de onderwijspraktijk.

GERT BIESTA (2015-2018)

Professor of Education, Brunel University London, NIVOZ-hoogleraar voor de Pedagogische Dimensies van Onderwijs, Opleiding en Vorming, Universiteit voor Humanistiek, Utrecht

Als docent blijf ik het bijzonder vinden om een aantal jaren met studenten op te mogen trekken en te zien hoe ze, door het onderwijs dat ze genieten, anders in de wereld komen te staan. Dat ze andere dingen zien en dingen anders zien. Dat ze anders over de dingen spreken, tot andere oordelen komen, kritischer zijn geworden. Maar ook, dat ze beter in staat zijn te handelen, omdat ze beter zicht hebben op waar het echt om gaat in werk en leven. Het blijft prachtig als onderwijs dat tot stand kan brengen.

Wat de Onderwijsraad betreft, ben ik vooral tevreden over onze aandacht voor de maatschappelijke opdracht van het onderwijs; dat het onderwijs niet een winkel is waar iedereen maar kan pakken wat hij of zij wenst, maar dat onderwijs een 'project' van de samenleving als ge-

heel is, bedoeld om die samenleving op alle fronten – van economie tot democratie – beter te maken.

RICHARD TOES (2015-2018)

voorzitter College van Bestuur Wartburg College, Rotterdam-Dordrecht

Mijn mooiste onderwijservaring betrof de kracht van het verhaal, een belangrijk aspect van het onderwijs dat heel makkelijk vergeten wordt en waarover ik veel verhalen kan vertellen... Ik maakte dat mee als docent en als directeur van onze school. Als jonge docent was ik aange-naam getroffen, dat leerlingen op het laatste uur van de vrijdag vonden dat de les langer moest duren, omdat ik eerst mijn verhaal over de slag bij Thermopylea moest afmaken. Op hun verzoek ging ik een half uur door...

Ook als directeur maakte ik dat mee: als school zouden we een joods kindermemorial in Rotterdam mede mogelijk maken. We zouden een sponsorloop organiseren met alle 1700 leerlingen vanuit onze school naar de Kop van Zuid. Een spannend gebeuren, met zoveel pubers door het hartje van Rotterdam. Heen en terug was het tien km. Het regende. Maar vooraf kregen de leerlingen in de aula in groepen van ruim 400(!) een verhaal van een geschiedenisdocent over de situatie van joodse kinderen in Rotterdam in '40-'45. Ademloos luisteren... Dat verhaal gaf leerlingen individueel en als groep de motivatie om de tocht in de regen gedisciplineerd te lopen. Het benodigde geld kwam er.

De individuele leerling en de massa. De Onderwijsraad heeft zich daar meerdere malen over gebogen. Een kritische houding ten opzichte van de huidige personaliseringshype is van belang. Daarin muntten twee adviezen uit: het advies over het 'maatwerkdiploma' en het advies over 'de leerling centraal'. De gedachte dat - als we alleen maar nauw aansluiten bij de individuele wensen van het kind - het onderwijs zal verbeteren, werd daarin om goede redenen vakkundig genuanceerd. Want het tegenovergestelde is het geval: hoe meer aandacht voor de personaliseringshype, hoe sterker de uniformeringstendens zal worden.

De Onderwijsraad en artikel 23

Interpretatie gaat met de tijd mee

Hoe is de Onderwijsraad in de loop der jaren omgegaan met de vrijheid van onderwijs en welke ontwikkeling valt daarin te bespeuren? Dat de vrijheid van onderwijs voor het werk van de Onderwijsraad altijd van groot belang is geweest, behoeft geen betoog. De raad verscheen in de nasleep van het nieuwe grondwetsartikel in 1917. Maar de pacificatie was niet de enige reden voor zijn komst. *tekst Paul Zoontjens*

1919 EN DE PACIFICATIE

Ruim voor de voorbereiding van de grondwettekst werd er al gepleit voor een nationaal adviesorgaan op het terrein van het hele onderwijs, zoals dat in Pruisen en Frankrijk bestond. Dat adviesorgaan zou uitgebreide bevoegdheden moeten hebben en vooral uit deskundigen moeten bestaan, zoals Henk Drop beschrijft in zijn proefschrift *De Onderwijsraad gehoord* (1964). In de oorspronkelijke opzet van het nieuwe, in 1917 ingevoerde stelsel, zag men evenwel een adviesorgaan voor zich, dat zich beperkte tot het funderend onderwijs. Het diende zijn aandacht te richten op de 'verbetering' ervan en zou adviezen moeten uitbrengen in administratiefrechtelijke procedures 'ter zake van de functionering van het evenwichtsstelsel der financiële gelijkstelling'.

In de eerste wet van 1919 werd een brede opzet gekozen en zijn beide visies verwerkt. Daarin wordt de Onderwijsraad omschreven als een nationaal adviesorgaan voor het hele onderwijs, dat in vier afdelingen is verdeeld voor respectievelijk het hoger onderwijs, het middelbaar onderwijs, het funderend onderwijs en het vakonderwijs.

WAAKHOND

Afdeling 3, voor het funderend onderwijs, werd de waakhond van de pacificatie. De relatie met de Grondwet werd in de andere afdelingen veel minder gevoeld. Volgens Drop was voor afdeling 3 leidend bij haar werkzaamheden, dat drie zaken aan de beoordeling door de overheid waren onttrokken: de levensbeschouwelijke richting van de school, de al dan niet wenselijkheid of noodzakelijkheid van schoolstichting en de inrichting van het onderwijs. In de wettoepassing werden daarnaast drie speerpunten voor ogen gehouden: een zo eerlijk mogelijke toekenning van gelijke overheids-

bekostiging aan het bijzonder en openbaar funderend onderwijs, de zorg voor voldoende openbaar onderwijs in den lande 'dat niet bij het bijzonder onderwijs ten achter zou staan', en ten slotte de zorg, dat het bijzonder onderwijs 'aan waarborgen van deugdelijkheid zou voldoen, zulks met behoud van zijn pedagogische zelfstandigheid'.

Zeker tot na de Tweede Wereldoorlog lag de nadruk op wettoepassing. 'Duizenden adviezen van juridische aard' in allerlei geschillen zorgden er voor, dat de financiële gelijkstelling langzamerhand op lokaal niveau werd bevestigd.

Pas vanaf de jaren '60 van de vorige eeuw kon de afdeling voor het funderend onderwijs zich in ruimere mate bezighouden met 'de verbetering van het onderwijs'. Maar daarbij stond een ferme verdediging van de belangen van de pacificatie nog lange tijd voorop. Illustratief is een advies uit 1983 van de Onderwijsraad over het conceptontwerp van een Tabakswet, waarbij in een rookverbod in 'onderwijslokalen' wordt voorzien (Advies 11 augustus 1983, O.R. 550 Alg). De Onderwijsraad meende, dat dit verbod indruist tegen artikel 23 Grondwet. In strikt medische zin wordt, aldus de raad, niet overtuigend aangetoond 'dat zulk een rookverbod, met name ter voorkoming van hinder aan niet-rokers, op hygiënische gronden geboden is. (...) Dat de Raad daarenboven weinig op heeft met de centraliserende ingreep in de besluitvormingsstructuur van het openbaar en bijzonder onderwijs maakt dit conceptwetsontwerp voor hem te minder acceptabel.'

2002: VASTE GROND ONDER DE VOETEN

De eerste keer dat de Onderwijsraad zich integraal boog over de betekenis van artikel 23 Grondwet deed zich pas voor in 2002. De tijd vroeg er dan ook om. Vooral vanaf

de jaren '80 en '90 hadden zich belangrijke ontwikkelingen voorgedaan, zoals toenemende democratisering van en individualisering in het onderwijs, verdergaande deregulering en autonomievergroting van schoolbesturen. Voorts werd de samenleving in cultureel en etnisch opzicht steeds diverser, wat segregatie tussen witte en zwarte scholen en de komst van scholen van niet-westerse religieuze denominatie met zich meebracht. Deze ontwikkelingen riepen nieuwe vragen op over de betekenis van artikel 23 Grondwet. In het adviesverzoek wilde de minister het grondwetsartikel niet als zodanig ter discussie stellen, maar verlangde hij wel een heden-daagse invulling ervan.

De Onderwijsraad kwam destijds in een uitvoerig, goed gedocumenteerd betoog tot een aantal conclusies die inderdaad de wezenskenmerken van het nationale grondwetsartikel in stand laten: a. handhaving van het duaal bestel, te weten het principiële onderscheid tussen openbaar en bijzonder onderwijs, b. erkenning dat de vrijheid van onderwijs een grondrecht is van het bevoegd gezag in het bijzonder onderwijs en c. bevestiging van de kaderstellende rol van de centrale wetgever bij de vormgeving van het onderwijs.

Maar op een aantal punten werden er ook nieuwe stappen gezet. Een bij wet te regelen gedwongen spreidingsbeleid van leerlingen over scholen om segregatie te bestrijden werd mogelijk geacht. Dat zou dan wel op basis van andere maatstaven dan etnische kenmerken moeten geschieden. Verder zag men mogelijkheden tot verbetering van de positie van deelnemers in de onderwijsinstellingen door middel van een initiatiefrecht van de medezeggenschapsraad en door versterking van het keuzerecht voor een bepaalde school. Daarbij diende wel te worden bedacht, dat versterking van het keuzerecht afbreuk zou kunnen doen aan de bestrijding van witte en zwarte scholen, omdat het daaraan als zodanig ten grondslag ligt. Ten slotte achtte men een uitbreiding van het grondwetsartikel denkbaar met een doelstellingsbepaling, 'waarin de burgerschapsvormende of cohesievormende taak van het onderwijs benadrukt wordt'.

Een gedwongen spreidingsbeleid is er niet gekomen en van versterking van het ouderlijk keuzerecht is sinds 2002 evenmin sprake. Toch kan worden gesteld, dat het Onderwijsraadadvies voor een groot aantal jaren de agenda heeft bepaald. De belangrijkste verdienste is misschien geweest, dat de uitgangspunten van het grondwetsartikel voor het eerst diepgaand met nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen werden geconfronteerd. De visie op en betekenis van het grondrecht kwamen daarmee voor velen in beweging.

2012: ARTIKEL 23 IN MAATSCHAPPELIJK PERSPECTIEF

Tien jaar na 2002 volgde er op verzoek van de Tweede Kamer een tweede integraal advies. Het debat had volgens de Kamer 'behoefte aan meer transparantie en coherentie'. Daarom werd de raad verzocht te komen

'tot een meer integrale doordenking van artikel 23 uitmondend in een gezaghebbende interpretatie'. Het vaag geformuleerde verzoek doet vermoeden, dat artikel 23 inmiddels geen rustig bezit meer was. Het baken voor het politieke handelen in het spanningsveld tussen individu en onderwijsinstelling en tussen wetgever en onderwijsveld behoefde kennelijk nadere verduidelijking. Anders dan bij het advies uit 2002 – dat sterk was gecentreerd rond de positie van de scholen – komt in dit advies de principiële positie van het individu in beeld. Ook het internationaal erkende recht op onderwijs is een belangrijk uitgangspunt in dit advies. Dit recht is een vast, normatief kader voor de betekenis van de vrijheid van onderwijs en van artikel 23 van de Grondwet in onze moderne tijd. Een algemene consequentie hiervan is dat de vermelde kernwaarden van vrijheid, pluriformiteit, deugdelijkheid en gelijkheid niet alleen refereren aan de positie van onderwijsaanbieders (schoolbesturen, scholen en leraren), maar ook aan die van vragers (ouders en leerlingen).

Twee duidelijke gevolgen van deze perspectiefverschuiving vloeien daaruit voort. In de eerste plaats wil de raad ruimte geven aan moderne opvattingen over goed onderwijs door bij de komst van een nieuwe school niet meer te eisen dat die van een bepaalde richting (bijvoorbeeld katholiek, protestant of bijzonder-neutraal) moet zijn. In de tweede plaats door de overheid meer armslag te geven waar het gaat om de bewaking van de kwaliteit en veiligheid van het onderwijs. De overheid moet volgens de raad aan nieuwe scholen kwaliteitseisen en andere eisen kunnen stellen voorafgaand aan de bekostiging. Verder moet de overheid meer mogelijkheden hebben om de onderwijskwaliteit op bestaande scholen te sturen in het belang van de leerlingen en studenten. Ook in dit advies wordt niet getornd aan het duale bestel met openbare en bijzondere scholen, niet evenwel omdat dat volgt uit de Grondwet, maar omdat het 'de keuzevrijheid faciliteert'.

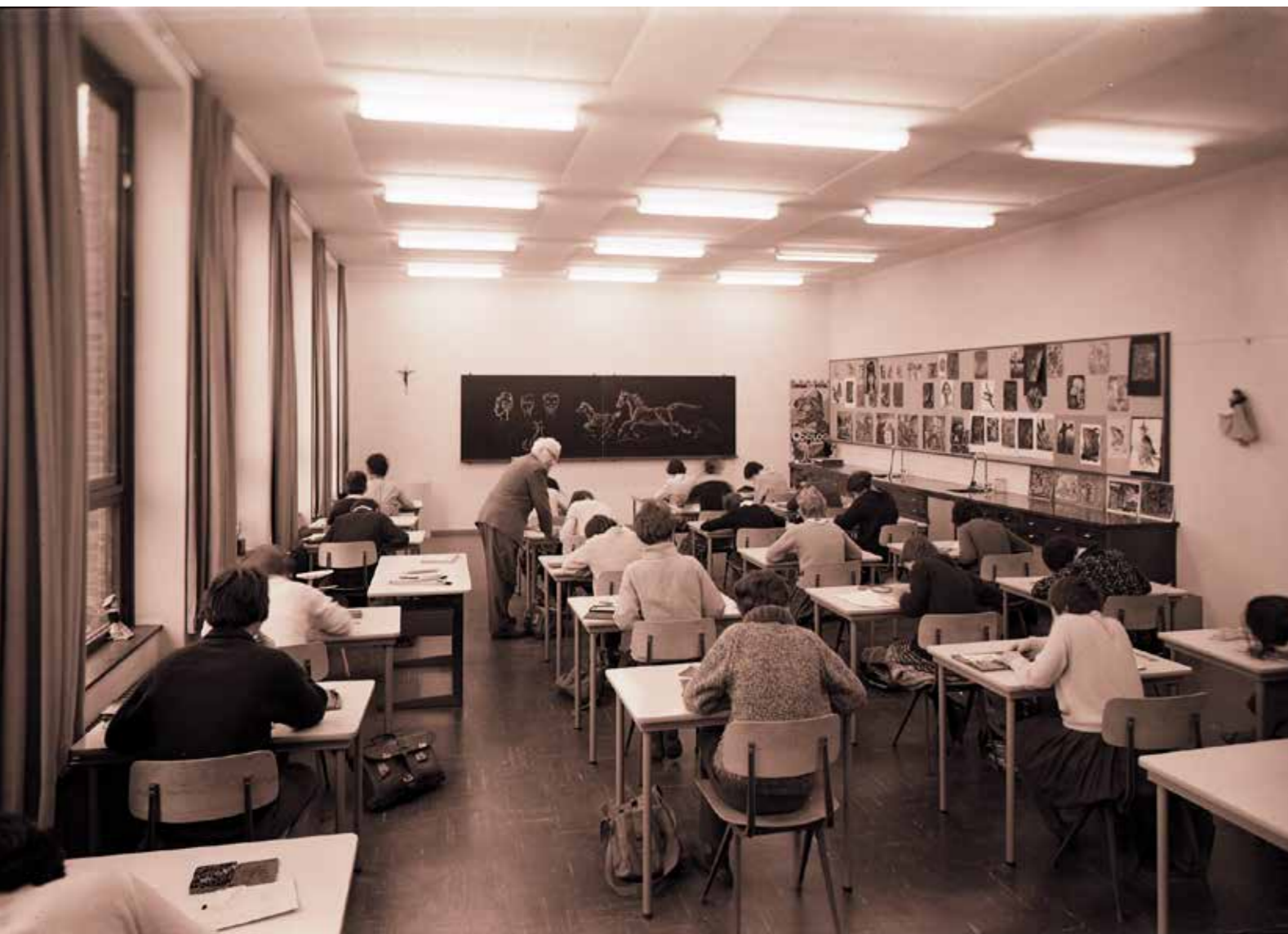
RUIMTE VOOR EEN NIEUWE KIJK

Wat zal ons de toekomst brengen? Een verdere verwijdering van artikel 23 Grondwet lijkt onvermijdelijk. Door overheidsbeleid is het duale bestel nog verder uitgehold, doordat nu het openbaar onderwijs welhaast volledig is geprivatiseerd. Het belang van burgerschapsvorming en sociale cohesie dient zich wederom aan. Hoe gaan we hiermee om? Er is weer ruimte en noodzaak voor een nieuwe kijk.

Paul Zoontjens, bijzonder hoogleraar Onderwijsrecht Tilburg University, van 2008 tot 2015 lid Onderwijsraad

Al honderd jaar: meer salaris en minder werkdruk voor leraren

Onderwijs valt of staat met de man of vrouw voor de klas. Aan dit inzicht is niets nieuws. Toen honderd-en-een jaar geleden artikel 23 werd herzien, werd de leraar door de politiek ook al als een van grootste 'waarborgen' van goed onderwijs beschouwd. En net als toen vindt men nu nog steeds, dat de overheid een zekere verantwoordelijkheid draagt voor de aanwezigheid van voldoende én goede leraren in het Nederlands onderwijs. *tekst René Kneyber*

Maar hoe de overheid dat zou moeten doen, is voortdurend onderwerp van debat. Een blik langs de Onderwijsraadsadviezen van de afgelopen honderd jaar leert ons, dat de dreiging van lerarentekorten een aantal keer aanleiding is geweest voor de raad om stil te staan bij deze vraag. En ook dat de Onderwijsraad hierbij redelijk consistent adviseert: maak werk van meer salaris en het aanzien van leraren. De afgelopen jaren heeft zich bij de raad wel een inzicht ontwikkeld dat minder de nadruk legt op de kwaliteit van individuele leraren en meer op de kwaliteit van het team en de organisatie.

SALARIS EN AANZIEN VAN DOCENTEN

In een van zijn eerste adviezen besteedde de Onderwijsraad al aandacht aan dreigende lerarentekorten. Dit naar aanleiding van een dalende instroom op de lerarenopleidingen. Op 31 maart 1920 adviseerde de raad om de salarissen van leraren te verhogen en meer aandacht te besteden aan pedagogiek op de lerarenopleiding. Tevens was er het advies om iedereen te bestraffen die aan de lerarenopleiding begon, maar deze weer vroegtijdig beëindigde; hij of zij moest volgens de raad dan een deel van de ontvangen studiebeurs weer terugbetalen.

Veel later, in 1955, zien we dat het thema 'lerarentekorten' twee keer op de agenda van de raad staat. De eerste van de twee vragen die de raad dat jaar beantwoordde, is of leraren vanaf de toenmalige lerarenopleiding ook nog door zouden mogen studeren aan de universiteit. De raad stelde voorop, dat de kweekschool primair bedoeld was voor het opleiden van aanstaande onderwijzers, maar dat een dergelijke doorstroommogelijkheid een verheffende invloed kon hebben op het sociaal aanzien van 'het onderwijzerscorps'. Bovendien hoopte de raad dat de doorstuderende leraren uiteindelijk ook scholen zouden gaan versterken.

Het tweede advies van dat jaar was een reactie op een interim-rapport van de commissie-Drewes. In positieve tegenstelling tot wat hij in 1920 had geadviseerd, zag de raad nu graag een verruiming van de renteloze voorschotten en kwijtschelding van terugbetaling, indien het lerarenambt ook daadwerkelijk werd uitgeoefend. Ook wenste de raad geen hogere eisen te stellen aan de behaalde studieresultaten op het voortgezet onderwijs, om zo geen onnodige drempels op te werpen voor het leraarschap.

Ook in 1990 besteedde de Onderwijsraad op verzoek weer aandacht aan een tekort aan leraren. Veel meer dan in eerdere adviezen wees de raad er in dit advies op dat succesvol lerarenbeleid een samenhangend geheel dient te zijn, en dat dit beleid zich bevindt op het materiële en op het immateriële vlak. De overheid, aldus de raad, focust zich eigenlijk te veel op het laatste. De 'psychologische effecten' van een hoger salaris mogen volgens de raad 'niet worden onderschat'. Over een voorstel om studenten aan de lerarenopleiding met een geldbedrag te belonen, als ze zich inschrijven voor het

tweede studiejaar was de raad weinig positief. Tot slot adviseerde de raad tot een commissie die een 'integrale visie op de lerarenopleidingen en in samenhang daarmee op een gedifferentieerd carrièreperspectief' moest ontwikkelen.

LERARENREGISTER

De Onderwijsraad trok in 1998 wederom aan de alarmbel met het advies *Toekomst Leraren*. '[De] taakverzwaring, de dreigende tekorten op de arbeidsmarkt en de kwaliteit van de instroom in het lerarenberoep vormen drie samenhangende problemen rond het leraarschap.' Niet alleen constateerde de raad dat er sprake was van een imago probleem, maar hij zag ook een snel veranderende samenleving als aanleiding voor een herziening van het lerarenbeleid: *vermindering van de werkdruk en verbetering van de arbeidsvoorwaarden*, met het stimuleren van nascholing – in de vorm van verplichting – als een belangrijk streven.

Dit laatste streven was al volop in ontwikkeling in de vorm van een verplicht lerarenregister. In 1999 reageerde de Onderwijsraad hierop met het advies *Lerarenbeleid: Kwaliteit voor vandaag én morgen*. De raad reageerde positief op de beoogde Wet op het leraarschap, eveneens als op het voorstel tot een *publiek-rechtelijk register*. De kwaliteit van de leraar is tenslotte zowel de verantwoordelijkheid van de overheid als van de beroepsgroep zelf.

Twintig jaar later was de Onderwijsraad precies op dit punt kritisch. De gedeelde verantwoordelijkheid tussen de overheid en de beroepsgroep kwam in de praktijk toch moeilijker tot stand dan in 1999 werd gedacht. In het advies van 2015 toonde de raad zich kritisch over de zeggenschap, die leraren zelf zouden hebben over de vormgeving van het register. In 2017 voegde de Onderwijsraad daar een dimensie aan toe en laakte hij de ontbrekende rol van werkgevers. De raad wees er op dat de kwaliteit van leraren en de geschiktheid van nascholing onmogelijk kan worden beschouwd buiten de context van een school.

EENHEID, SYSTEEM

Dit illustreert treffend hoe in de loop van deze eeuw het perspectief op het leraarschap is veranderd. De opvattingen van de Onderwijsraad over verstandig lerarenbeleid veranderden mee. Goed onderwijs draait niet slechts om bekwame onderwijzers en goed toezicht, zo lijkt de Onderwijsraad te willen zeggen. Het gaat ook om goede, geëngageerde leraren (*Leraar zijn*, 2012) binnen een goed functionerend team (*Een ander perspectief op professionele ruimte in het onderwijs*, 2016), onder leiding van een sterke schoolleider (*Een krachtige rol van schoolleiders*, 2018). De leraar als onderdeel van een eenheid, een systeem.

René Kneyber is docent wiskunde in het voortgezet onderwijs en sinds 2015 lid van de Onderwijsraad.

Rijn IJssel, Arnhem, Tayaib Khan

Grafisch Lyceum, Utrecht, Amy Blaauw

Guido de Bres, Ommen, Roland ,Huttenga

Metzo College, Doetinchem, Marijn Beretta

FOTOWEDSTRIJD 'ONZE SCHOOL'

De Onderwijsraad viert zijn honderdste verjaardag graag mét het onderwijs. Uiteindelijk werkt de raad immers vóór het onderwijs. Daarom schreef de raad een fotowedstrijd uit.

Onderwijs neemt een belangrijke plek in het leven van mensen in. Leerlingen in het basisonderwijs of het voortgezet onderwijs en studenten in het middelbaar beroepsonderwijs zijn uitgedaagd om een foto te maken van het leukste moment tijdens een dag op school. Mogelijkheden te over, zo bleek.

Uit de vele inzendingen nomineerde een professionele jury van schoolbestuurders, leraren en fotografen de mooiste foto's. Die foto's zijn hier te zien.

In juni worden de drie winnaars (basisonderwijs, voortgezet onderwijs en mbo) bekendgemaakt. Zij winnen een masterclass fotografie voor hun school, gegeven door fotografen, die pas zijn afgestudeerd aan de fotografieopleiding van HKU Media in Utrecht of de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag.

Vervolg foto's Fotowedstrijd pagina 48

Utrechts Stedelijk Gymnasium, Utrecht, Sofie Weggeman

De kunst van het samenleven

De Onderwijsraad over sociale vorming en burgerschap

De school levert een belangrijke bijdrage aan de kwaliteit van de samenleving. De Onderwijsraad heeft zich in de afgelopen honderd jaar dan ook regelmatig uitgesproken over sociale vorming en burgerschap. Het zijn voor de raad belangrijke opdrachten voor het onderwijs. Wel zijn er altijd ook de waarschuwing tegen overspannen verwachtingen van het onderwijs en het besef dat sociale vorming en burgerschap niet alleen aan de school zijn. Adviezen van de raad op deze thema's staan steeds in relatie tot de actuele situatie in de samenleving. Zoals de raad stelt in zijn advies *Onderwijs vormt uit 2011*: 'aandacht voor vorming moet eigentijds zijn'. *tekst Raymond Kubben*

ZINGEVING EN VERBINDENDE SCHOOLCULTUUR

Sociale vorming is volgens de raad belangrijk voor de ontwikkeling van kinderen en jongeren. In 2011 riep de Onderwijsraad scholen op om vorming meer nadrukkelijk een plaats te geven in het onderwijs. Kinderen en jongeren hebben in deze ingewikkelde samenleving oriëntatiepunten nodig. Vormend onderwijs stelt hen in staat de dialoog aan te gaan en hun standpunt te bepalen in discussies over maatschappelijke ontwikkelingen. Kennis van literatuur, filosofie, godsdienst en beroeps-ethiek kan daarbij helpen. Het nodigt uit tot zingeving. Vier jaar eerder had de raad al gepleit voor een verbindende schoolcultuur als manier om met cultureel-etnische verschillen om te gaan.

Recentelijk wees de Onderwijsraad er nog op, dat een spanning kan bestaan tussen individuele wensen en maatschappelijke belangen in het onderwijs. Het centraal stellen van de leerling is daarom volgens hem niet altijd gewenst. Als onderwijs zich te zeer richt op wat leerlingen en ouders verlangen, kan dat bijvoorbeeld ten koste gaan van sociale samenhang en de school als oefenplaats voor so-

ciaal gedrag, zo constateerde de raad in zijn verkenning *De leerling centraal?* uit 2017.

Dat sociale vorming geen nieuw thema is voor de raad blijkt uit adviezen uit 1955 over de problematiek van 'de massajeugd', sociaal losgeslagen jongeren, die hun geestelijke ontwikkeling zouden verwaarlozen. De raad matigde de verwachtingen van het onderwijs en benadrukte, dat dit een breder maatschappelijk probleem was. Omdat opvoeding primair als een taak van het gezin werd gezien, moest de verhouding tussen school en gezin volgens de raad geactiveerd worden. De afdeling Algemeen voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs benadrukte, dat de school een gemeenschap is die onderhoud vergt. De afdeling Hoger onderwijs zag op haar beurt een oplossing in het bevorderen van een academisch gemeenschapsleven. De afdeling Lager onderwijs en bewaarschoolonderwijs ten slotte stond lang stil bij de noodzaak, dat de school de opvoedende taak van het gezin overneemt in geval van 'antisociale' gezinnen. Deze afdeling keerde zich bovendien tegen 'individualisering'. Daartoe reikte zij allerlei didactische vormen aan (bijvoorbeeld meer groepswork) en beval zij aan om 'zinvolle concrete taken buiten de school' in te zetten (zoals verkeersbrigadier).

DEMOCRATIE ALS KERN

Burgerschap bevorderen is een belangrijke opgave voor het onderwijs. In 2003 stelde de raad in *Onderwijs en burgerschap* voor wettelijk vast te leggen, dat scholen burgerschap bevorderen. Dat is inmiddels gebeurd.

Schoolagenda 1965-1966. Deze scholier bezocht de gereformeerde Rehobothschool, een U.L.O. te Schiedam. Aan de binnenzijde plakte hij de leus "Provo's zijn ongevaarlijk". Het woord provo was afgeleid van provoceren. Door justitie en de burgerij werden provo-jongeren als gevaarlijk beschouwd. *Collectie Nationaal Onderwijsmuseum*

1955 SOCIAAL WEZEN

'Voorzover de school aan die opvoeding bijdraagt gaat het ook haar om de vorming van die mens als sociaal wezen. [...] Juist de kunst van het samenleven is [...] in het geding.' (Onderwijsraad, 3de afdeling, betreffende 'de massajeugd': Maatschappelijke verwildering der Jeugd en Moderne Jeugd op haar weg naar volwassenheid).

Toch blijft onduidelijk waar burgerschapsonderwijs eigenlijk over gaat. De Onderwijsraad sprak er zich in 2012 over uit in zijn advies *Verder met burgerschap in het onderwijs* en werkte dat uit in de verkenning *De leerling centraal?* en in 2018 in zijn reactie op een wetsvoorstel van minister Slob.

Bij burgerschap gaat het volgens de raad om betrokkenheid bij de samenleving en de medemens, om hoe mensen met elkaar en met verschillen in de samenleving omgaan en om identificatie met sociale verbanden. Het gaat daarnaast om de relatie tussen mens en staat, om politieke participatie en om het lidmaatschap van een politieke gemeenschap met de bijbehorende rechten en plichten. Ten slotte draait burgerschap om fatsoenlijk gedrag en morele verplichtingen tot de medemens. De Onderwijsraad wijst er verder op dat bij burgerschap veel begrippen spelen waar geestelijke en politiek-filosofische stromingen fundamenteel verschillende stellingen over innemen; bijvoorbeeld de balans tussen vrijheid en gelijkheid of de balans tussen individu en collectief. Burgerschap raakt zo al snel aan levensbeschouwelijke of pedagogische opvattingen. Van de wetgever vraagt dit – samen met de vrijheid van onderwijs – dat hij

terughoudendheid voorschrijft, maar wel zeer duidelijk is over wat in elke school aan de orde moet komen. Scholen kunnen daarnaast verbreden en verdiepen. Wat zou volgens de Onderwijsraad dan de kern van burgerschapsonderwijs aan alle scholen moeten zijn? Waartoe mag de overheid alle scholen verplichten? Daarbij gaat het vooral om de politieke en maatschappelijke kanten van burgerschap; de morele dimensie is aan de ouders en de school zelf.

Het is voor de Onderwijsraad vanzelfsprekend, dat scholen aandacht besteden aan de democratische rechtsstaat en mensenrechten. Op school ontwikkelen en oefenen kinderen en jongeren democratisch gedrag en een democratische houding. Centraal daarbij staan de principes en uitgangspunten van de democratische rechtsstaat. In een open en vrije samenleving komen verschillen in waarden en opvattingen voor. De democratische rechtsstaat betreft basale voorwaarden voor een samenleving, waarin veel verscheidenheid bestaat, zodanig dat iedereen in gelijke mate vrijheid kan genieten. Juist daarom zijn de uitgangspunten van de democratische rechtsstaat relevant om in het onderwijs aan te reiken.

Beeldbepalend: de oud-voorzitters

De voorzitter is letterlijk en figuurlijk het gezicht van de Onderwijsraad. De voorzitters waren beeldbepalende figuren, zowel voor de raad en zijn opstelling als binnen het Nederlandse onderwijs. In deze korte portretten laten we u kennismaken met de elf voormalige voorzitters. Wat was hun achtergrond? Waar werkten zij? En wat zijn hun belangrijkste functies binnen de politiek en/of het onderwijsbestel geweest?

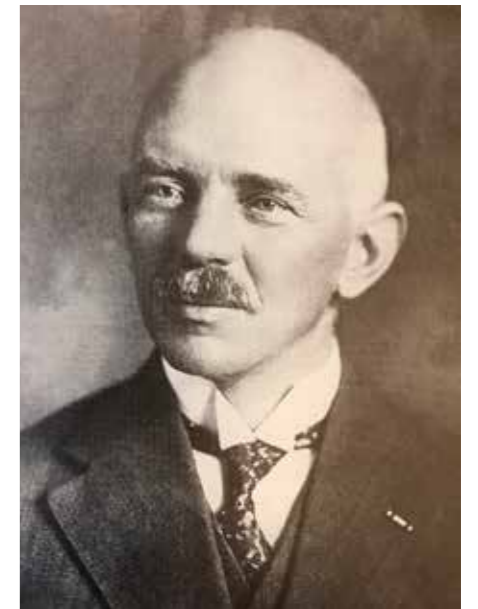
HERMAN BAVINCK • 1919-1921

gereformeerd predikant en theoloog
hoogleraar aan de Theologische
School in Kampen en hoogleraar en
rector magnificus Vrije Universiteit
lid van de Eerste Kamer voor de ARP

BAREND SIJMONS • 1921-1932

taal- en letterkundige
hoogleraar en rector magnificus
Universiteit Groningen
gemeenteraadslid in Groningen
voor de Vrijzinnig Democraten,
bestuurslid Vereeniging voor Pae-
dagogisch Onderwijs

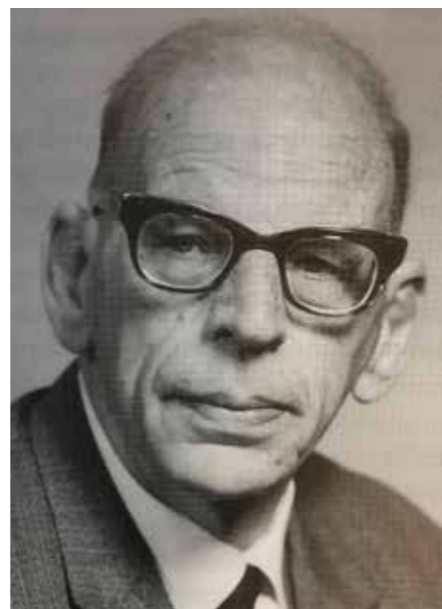
ROB WOLTJER • 1932-1955

classicus
hoogleraar en rector magnificus
Vrije Universiteit
lid van de Eerste Kamer voor de ARP
voorzitter Bond van Christelijke
Schoolverenigingen te Amsterdam

FERDINAND SASSEN • 1956-1964

filosoof, theoloog en priester
hoogleraar Rooms-katholieke
Universiteit in Nijmegen en Rijks-
universiteit Leiden

directeur-generaal van Onder-
wijs, lid van de Spellingscommis-
sie en de Commissie Rijksstudie-
toelagenbeleid

KEES POSTHUMUS • 1964-1969

chemicus
buitengewoon hoogleraar
Technische Hogeschool
Bandung (Nederlands-Indië),
hoogleraar en rector magni-
ficus Technische Hogeschool
Eindhoven

regeringscommissaris voor
het hoger onderwijs

HAN LEUNE • 1992-2000

onderwijssocioloog
hoogleraar Erasmus Universiteit
Rotterdam

lid van de Sociaal-Wetenschappelijke
Raad KNAW, plaatsvervangend
kroonlid van de SER, voorzitter
Politieonderwijsraad

FONS VAN WIERINGEN • 2001-2010

onderwijskundige
hoogleraar Universiteit van Amsterdam

directeur Nederlandse School voor
Onderwijsmanagement, voorzitter
Raad van Toezicht Nationaal Onder-
wijsmuseum

ISAÄC DIEPENHORST • 1969-1986

jurist
hoogleraar en rector magnificus
Vrije Universiteit

Kamerlid en minister van Onder-
wijs en Wetenschappen voor
de ARP

FONS KNOERS • 1986-1992

ontwikkelingspsycholoog
docent lerarenopleiding en
hoogleraar Katholieke Universiteit
Nijmegen

bestuursvoorzitter Stichting Leer-
planontwikkeling en lid Bestuurs-
raad CITO

GEERT TEN DAM • 2011-2014

onderwijskundige
hoogleraar en voorzitter College van Bestuur Universiteit
van Amsterdam
kroonlid van de Sociaal-Economische Raad

HENRIËTTE MAASSEN VAN DEN BRINK • 2015-2018

onderwijs- en arbeidseconome
hoogleraar Amsterdam School of Economics, TIER,
Universiteit van Amsterdam

voorheen: lid Reviewcommissie Hoger Onderwijs
en Onderzoek, Wetenschappelijke adviesraden SIA,
stichting Gak en Rathenau Instituut, lid Hoger Onder-
wijs Commissie KNAW, lid raden van toezicht: LUMC
Leiden, Rijksacademie voor Beeldende Kunsten
Amsterdam, Hogeschool Arnhem Nijmegen

De bekoring van het nieuwe Informatie- en communicatie-technologie in het onderwijs

De Onderwijsraad adviseert al sinds zijn oprichting over het gebruik van technologische hulpmiddelen in het onderwijs. Het eerste advies (uit 1929) had betrekking op het gebruik van radio in het onderwijs, het meest recente (uit 2017) ging over digitalisering in het onderwijs. Als je die adviezen naast elkaar legt, blijkt de strekking ervan verrassend consistent te zijn: zet technologie in, maar doe dit gericht, kritisch en weloverwogen – en altijd als hulpmiddel, nooit ter vervanging van de leerkracht. Tegelijk levert een kijkje terug in de tijd ook frisse ideeën op. *tekst Michiel Leenaars*

Het onderwijs leert graag en gretig van hoe technologie in de samenleving gebruikt wordt, maar volgt daarin wel een eigen koers. Het eerste technologie-gedreven advies van de Onderwijsraad uit 1929 ging over het 'radiovraagstuk': welke rol verdiende radio in de klas? In de jaren '20 was radio alom tegenwoordig en net zo'n populaire tijdsbesteding als gaming en social media nu zijn. Een enkele spreker in een radio-uitzending kon een publiek van honderdduizenden bereiken, veel en veel meer dan in een klaslokaal past. Potentieel voor een onderwijsrevolutie. Interessante voordrachten van 'grote mannen' konden immers 'om zoo te zeggen op onbepaalde schaal' ook in de scholen worden beluisterd.

NUCHTER

Maar de Onderwijsraad prikte toen nuchter door de hype: radio mocht dan een 'zeer bijzondere en snel toenemende betekenis [...] voor het maatschappelijk leven in het algemeen' hebben, maar dat betekende niet automatisch dat diezelfde technologie ook in het schoolonderwijs centraal moest komen te staan. Voor de raad was wel duidelijk, dat de nieuwe communicatietechnologie zijn nut kon hebben, maar dat je met radio-uitzendingen alleen geen volwaardig onderwijs kon realiseren. En dat als de 'bekoring van het nieuwe' over was, de aandacht van leerlingen in de praktijk moeilijk vast te houden zou zijn. Een eeuw later hebben we het niet meer over radio of het sciopicon (een soort toverlantaarn) in de klas, maar over holografische lesrobots. Hoe zullen we daar over een eeuw over denken?

De raad was in 1929 bovendien kien genoeg om op te merken, dat de grammofoonplaat (die al uit de 19e

eeuw stamde) eigenlijk in veel situaties een superieur alternatief was. Een docent kon zelf de regie houden over de les. Bij een radio-uitzending moest de hele klas op een vast tijdstip klaarzitten, en mocht er niets misgaan. Je kon niet stukken overslaan die je al eens behandeld had, en evenmin de uitzending pauzeren om iets uit te leggen of in context te plaatsen. De passiviteit van leraar en leerling in het geheel werd door de Onderwijsraad gekarakteriseerd als mechanisch en onpersoonlijk, feitelijk een stap terug in pedagogisch opzicht.

AFHANKELIJKHEID

Een eeuw later is het eigenaarschap van de docent (of eigenlijk meer het gebrek daaraan) nog onverminderd actueel, misschien juist wel in tijden van internet. Zijn de kant-en-klare (al dan niet) digitale lesmethodes waar veel scholen tegenwoordig mee werken voor de docent zo anders dan de dichtgetimmerde radio-uitzendingen van toen? Is het scherm als aandachtsverleider niet even onpersoonlijk? Met desinformatie en sociale media is het informatieaanbod voor jongeren eigenlijk alleen maar minder overzichtelijk geworden. Is de volgende constatering uit 1929 of uit 2017? 'Leerlingen hebben, zolang zij zelf niet in staat zijn tot kritisch beoordelen wat de waarde van gevonden informatie is, een leraar of docent nodig die aangeeft wat "waar" is en die hun leert hoe ze zelf kunnen onderscheiden wat "waar" is.'

Wat wel echt nieuw is, is de complexiteit van het totale systeem en onze afhankelijkheid ervan. Een eeuw geleden was er een kant-en-klare collectieve infrastructuur op nationaal niveau, waar eenvoudig van gebruik gemaakt kon worden. De aanschafkosten waren

verwaarloosbaar, één stopcontact per klas was genoeg. En leerlingen konden zelf, indien nodig, de radio's vervaardigen en repareren. Alles was compatibel: met een draai aan de knop van een willekeurige radio kon je gratis, anoniem en zonder toestemming van wie dan ook bij iedere zender.

EIGENAARSCHAP

In zijn meest recente advies *Doordacht digitaal* (2017) beargumenteert de Onderwijsraad dat het collectieve belang in een genetwerkte wereld nieuwe vormen van samenwerking vereist, en een gedeelde open infrastructuur op basis van standaarden. Daarbinnen kunnen collectieve educatieve middelen en toepassingen worden ontwikkeld onder open licenties. Deze kunnen samen met het aanbod uit de markt naast en door elkaar gebruikt worden. Zo zorgen we voor pluriformiteit, lagere kosten, meer efficiëntie, betere privacy, betere toegankelijkheid en een bredere invulling van de maatschappelijke noodzaak tot permanente educatie. We regelen collectief beveiliging, zodat de privacy van de leerling geen sluitpost kan worden. En daarmee leggen we meteen een basis voor gedegen wetenschappelijk onderzoek naar de werking van al die onderwijsmiddelen. Want in feitelijk bewijs ligt de sleutel voor verstandig beleid en nieuwe innovatie. Al deze zaken ontzorgen de onderwijsinstellingen. En dat wordt hoog tijd. Maar misschien nog wel het belangrijkste: via zo'n collectieve aanpak keert het eigenaarschap weer terug bij de onderwijsprofessional.

INSPIRATIE

Er zit een duidelijke consistente lijn in de adviezen van de Onderwijsraad over technologie van toen en nu. Het is dus helemaal geen gek idee om een oud advies uit de afgelopen eeuw open te slaan. Want verrassend genoeg valt er ook nu nog inspiratie te halen uit de scherpe blik waarmee naar een andere technologie gekeken is. In 1929 was er bijvoorbeeld een categorische uitzondering waar de raad een wel aanzienlijke rol zag weggelegd voor radio: het toenmalige nijverheidsonderwijs. Bijblijven met actuele kennis in klassikaal verband was zeker in minder drukbevolkte regio's lastig. Radio kon daar verandering in brengen. Via uitzendingen over bijvoorbeeld materialenkennis en nieuwe instrumenten kon kennis een nieuwe weg vinden naar het geïnteresseerde individu.

In onze moderne on-demand tekst- en beeldcultuur lijkt het gesproken woord wat ondergesneeuwd, ook in het onderwijs. Maar op de werkvloer van een garage, fabriek of kantoortuin, of achter het stuur, schuilt een hoop onderbenutte ruimte om onderwijs bij mensen te krijgen. Hoe mooi is het, dat een inzicht van bijna een eeuw terug permanente educatie nieuwe impulsen kan geven? En welke andere inspiratie zou er nog verborgen zitten in honderd jaar adviezen van de Onderwijsraad?

Michiel Leenaars is directeur bij de stichting NLnet en was lid van de Onderwijsraad 2015-2018

Ook de radio gold als een nieuw technologisch hulpmiddel in de klas. Rooms-katholieke lagere school luistert naar de schoolradio, 1959-1960. *Collectie Nationaal Onderwijsmuseum*

Een zaak van breed maatschappelijk belang

Onderwijsraad over onderwijsaanbod en onderwijsinhoud

Onderwijs bereidt leerlingen en studenten voor op de toekomst; als persoon, beroepsmatig en om te functioneren in de samenleving. Om dat goed te kunnen (blijven) doen, is het van belang dat het onderwijs bij de tijd blijft en streeft naar kwaliteitsverbetering. Inhoud van vakken en vakgebieden ontwikkelen zich en ook de samenleving en de arbeidsmarkt veranderen. Daarom zijn vragen als “Wat moet onderwezen worden? Welke opleidingen zijn nodig? En hoe organiseren we dat?” tijdloos en steeds van belang. De Onderwijsraad heeft zich in zijn honderdjarige bestaan dan ook vele malen over het onderwijsaanbod en de onderwijsinhoud gebogen.

tekst Martine Braaksma

BREED, RIJK EN GEVARIEERD

De Onderwijsraad is voorstander van een breed, rijk en gevarieerd onderwijsaanbod. Keuzevrijheid voor leerlingen, studenten en ouders en pluriformiteit zijn belangrijke uitgangspunten voor de raad bij zijn advisering (zie onder andere het advies *De leerling centraal?* uit 2017). Binnen wettelijke kaders kunnen scholen zich profileren, bijvoorbeeld op grond van levensovertuiging of een pedagogische visie of door een nadruk op bijvoorbeeld sport, cultuur of techniek. De raad vindt diversiteit belangrijk; als het gelijke onderwijskansen voor leerlingen tenminste niet in de weg staat.

Het onderwijs heeft volgens de raad een brede opdracht en draagt bij aan de brede vorming van leerlingen en studenten.

Hij heeft meerdere malen gepleit voor een bredere invulling van het begrip onderwijskwaliteit en voor een breed onderwijsaanbod (*Een smalle kijk op onderwijskwaliteit*, 2013). Die breedte uit zich in drie doeldomeinen waaraan het onderwijs bijdraagt: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming (*De volle breedte van onderwijskwaliteit*, 2016). In het onderwijs krijgen leerlingen kennis, vaardigheden

en houdingen bijgebracht die zij nodig hebben in een vervolgopleiding, hun werk of andere aspecten van hun leven (kwalificatie). Daarnaast worden leerlingen er ingeleid in culturele, professionele en maatschappelijke tradities en praktijken en in de daar heersende regels, normen en waarden (socialisatie). Ten derde gaat het in het onderwijs om de vorming van de persoon van de leerling: om kritisch denken en oordelen, moraliteit en verantwoordelijkheid en volwassen zelfstandigheid (persoonsvorming).

NAAR MEER STRATEGISCHE ADVISERING

Al vanaf het begin komen de thema's onderwijsaanbod en onderwijsinhoud terug in de advisering van de raad. Maar de manier waarop hij zich ermee bezighoudt, is wel veranderd. Tot medio jaren '80 van de 20e eeuw verstrekte de raad adviezen op heel specifieke vragen. Zo adviseerde de Onderwijsraad in 1919 colleges taalwetenschap voor studenten 'der klassieke letteren'. In 1930 pleitte de raad er voor om Esperanto – een speciaal ontworpen internationale taal – als bijvak op te nemen in het 'programma der handelsscholen en dergelijke cursussen bij wijze van proef van rijksweg te subsidiëren'.

Begin jaren '50 wilde de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam onderwijs laten geven in de praktijk van het spreken en schrijven in de Nederlandse taal. Garnt Stuiveling zou hoogleraar worden om 'practisch onderwijs te geven in de taalbeheersing'. De Onderwijsraad werd om advies gevraagd. De raad steunde de plannen, omdat hij zich zorgen maakte om de vaardigheid in mondeling en schriftelijk gebruik van het Nederlands.

Schoolplaat uit de lesmethode *Stellen en vertellen* (1912) van J. Klootsema en A. Brands. Aan de hand van deze schoolplaat moesten leerlingen zelf een verhaal maken. *Collectie Nationaal Onderwijsmuseum*

Na de reorganisatie van de raad in de jaren '90 is de advisering minder specifiek geworden. De nadruk kwam te liggen op strategische adviezen over hoofdlijnen van onderwijsbeleid en -wetgeving. Het thema onderwijsaanbod en onderwijsinhoud komt sindsdien aan bod via advisering over grotere thema's zoals burgerschap, internationalisering en digitalisering. Scholen spelen volgens de raad een belangrijke rol bij het bevorderen van burgerschap. Het is een van de plaatsen waar kinderen en jongeren leren functioneren in een democratische samenleving (*Onderwijs en burgerschap*, 2003; *Verder met burgerschap in het onderwijs*, 2012). Bij internationalisering constateert de raad, dat de samenleving waarop het onderwijs alle jongeren hoort voor te bereiden, steeds internationaler wordt. Die verandering vraagt volgens de raad om een stevige verankering van internationalisering in het onderwijs (*Internationaliseren met ambitie*, 2016). Hetzelfde geldt voor digitalisering. Volgens de Onderwijsraad vraagt de snel digitaliserende samenleving om een antwoord van het onderwijs. Daarin moet plaats zijn voor digitale onderwijsdoelen, de inzet van digitale leermiddelen en het gebruik van digitale toepassingen voor de organisatie van het onderwijs (*Doordacht digitaal*, 2017).

Ook speelt het thema onderwijsaanbod een rol in adviezen over de kerndoelen voor het basisonderwijs en de basisvorming uit het voortgezet onderwijs (*Kerndoe-*

len basisonderwijs en basisvorming, 1997) en over het curriculum voor het primair en voortgezet onderwijs (*Een eigentijds curriculum*, 2014; *Curriculumvernieuwing*, 2018).

Martine Braaksma is raadsadviseur in de staf van de Onderwijsraad.

1951 MOEDERTAAL

'Het initiatief [...] om onderwijs te doen geven in theorie en praktijk van het spreken en schrijven in de Nederlandse taal verdient, naar het de Afdeling voorkomt, grote waardering. [...] De vaardigheid in het mondeling, en schriftelijk gebruik van de moedertaal schiet bij vele studenten in bedenkelijke mate te kort. [...] Brieven over studie-aangelegenheden, door studenten aan hoogleraren gericht, wekken door de stunteligheid van expressie en door aperte, daarin voorkomende taalfouten vaak de indruk, dat de schrijvers aan een behoorlijke vorm van het door hen geschrevene geen waarde hechten.' (Onderwijsraad in zijn advies *Bekrachtiging benoeming Dr. G. Stuiveling aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam*)

1919 KLASSIEKE TALEN

'Dat er eene leemte bestaat in de opleiding der studenten in de klassieke letteren, kan naar het oordeel der Afdeling inderdaad niet worden betwijfeld. Hunne linguïstische vorming komt tegenwoordig niet voldoende tot haar recht, wat zeker nadeelige gevolgen heeft voor het later door hen te geven onderwijs in de Grieksche en Latijnsche grammatica aan het gymnasium, dat niet meer in overeenstemming is met den tegenwoordigen stand der wetenschap.' (Onderwijsraad in zijn advies *Vergelijkend onderwijs Grieksche en Latijnsche taalwetenschappen*)

De zoveelste vernieuwing...

*De Onderwijsraad:
niet overhaasten, wel discussie*

Klassikaal onderwijs, persoonlijke aandacht, circa 1960. Collectie Nationaal Onderwijsmuseum

In het onderwijs buitelen sinds de jaren '60 de vernieuwingen over elkaar heen. Dat is niet vreemd, omdat onze cultuur beheerst wordt door vernieuwing en verjonging. We kunnen eigenlijk niet meer niet denken in termen van vooruitgang en vernieuwing. Dat betekent overigens niet, dat er vóór de jaren '60 nooit onderwijsvernieuwingen plaatsvonden. *tekst Richard Toes*

Maar die waren toch vaak meer in de marge. Vanaf de jaren '60 is de verzuchting 'weer wat nieuws' in menig docentenkamer te horen. Hoe kunnen docenten waarmaken wat die beleidsmakers in Den Haag allemaal verzinnen? Heeft het eigenlijk wel zin? Vooral oudere docenten hebben vaak, en niet geheel ten onrechte, de reflex 'hebben we dat niet eerder gehoord?'

EEN ALFABET

Een mooi voorbeeld hiervan is een bijlage bij *de Volkskrant* van 6 april 1971. Op die dag kwam de krant met een speciaal onderwijsnummer. Op de voorpagina werden met behulp van de letters van het alfabet de thema's benoemd die aan de orde kwamen. Die thema's

zijn ook in het jaar 2019 heel herkenbaar. Bij de letter H: 'havo biedt keuzevakken, maar maakt het niet waar'. Bij de letter L staat: 'leraren voelen zich soms slachtoffer van vernieuwing'. Letter M: 'de Mammoetschool maakt de leerlingen anoniem'. Bij de letter Z: 'zelfwerkzaamheid: groot ideaal, teleurstellende werkelijkheid'. Zelfs bij de Q hebben de redacteurs een onderwerp gevonden: 'de Quanten-theorie wordt steeds minder door scholieren bestudeerd'.

Hoe het precies met dat laatste staat: het zou zo maar kunnen dat leerlingen er nu ook niet veel over horen. Discussies over het curriculum van het havo worden nog steeds volop gevoerd, de anonimiteit van onze leerlingen op de megascholen is nog steeds een

belangrijk aandachtspunt en bijvoorbeeld de huiswerkinstututen geven aan, dat het ook nog wel enigszins schort met de zelfwerkzaamheid van onze leerlingen.

Bij het alfabet van 1971 lijkt het vaak om maar betrekkelijk kleine veranderingen en vernieuwingen te gaan. Toch gaat het soms om echt grote ingrepen. De Wet op het Voortgezet Onderwijs (1963) wordt niet voor niets de Mammoeuwet genoemd. De Wet op het Basisonderwijs (1985) is al even ingrijpend. Kleuterscholen worden samengevoegd met lagere scholen. Voortaan zijn er acht groepen in plaats van zes klassen. In de jaren '90 en '00 zijn de scholen druk met de basisvorming, de Tweede Fase, het studiehuis en het vmbo. En dan onlangs nog passend onderwijs....

KRITISCHE RAAD

Soms maken scholen zich druk over zaken waar ze zich helemaal niet druk over hoeven te maken. Een mooi voorbeeld is het studiehuis. In de wet wordt nergens gerept over dit fenomeen en toch lijkt het de belangrijkste vernieuwing van de Tweede Fase te zijn. Het was een mooi staaltje fantoomwetgeving. Bij de invoering van de basisvorming toonde de Onderwijsraad zich kritisch, met name over de scholengemeenschapsvorming. Niet ten onrechte, gezien de fusietoetsen die enkele jaren geleden zijn ingevoerd. Bovendien laakte de raad diverse keren het krappe tijdpad waarin de vernieuwingen gestalte moeten krijgen.

De Onderwijsraad volgt de ontwikkelingen dus nauwgezet. Gaat het niet te snel? Bemoeit de overheid zich niet te veel met waar scholen zelf over horen te gaan? Is het voldoende doordacht? Wordt wel voldoende gekeken naar gevolgen voor andere onderwijssectoren?

Ook in de politiek wordt hierover uiteraard nagedacht. De Tweede Kamer evalueerde, mede door maatschappelijke druk en kritiek uit de scholen, de vernieuwingen van de jaren '90. Het ontstaan van fusies door de invoering van de basisvorming, de problemen rond het gebrek aan kennisoverdracht in de Tweede Fase etc. Een commissie van de Tweede Kamer met Jeroen Dijsselbloem als voorzitter wilde een andere onderwijspolitiek en gaf daar een uitgebreid rapport over uit. De Onderwijsraad onderzocht enkele jaren later wat daarvan was terechtgekomen. Niet zo veel, was de conclusie. Beperk je tot hoofdlijnen, praat niet steeds met dezelfde en gebruik beschikbare kennis, zo beval de raad de overheid aan. De raad vindt dat de overheid zich moet richten op haar kerntaken. Politici en beleidsmakers kunnen zich daarbij meer richten op de lange termijn en op de brede context waarin

Aardrijkskundeles bij de blinde kaart, circa 1950. Collectie Nationaal Onderwijsmuseum

onderwijsbeleid tot stand komt. Ze moeten daarbij niet bang zijn om in te grijpen in het stelsel als geheel.

HOEDER

De raad is ooit met name opgericht om hoeder te zijn van de vrijheid van onderwijs. Dat element is regelmatig terug te lezen in de adviezen van de raad, ook ten aanzien van onderwijsvernieuwingen. Zo wees de raad er bij het wetsvoorstel over de basisvorming op, dat door de wijze waarop de grote scholengemeenschappen moeten worden gevormd heel gemakkelijk de in de Grondwet verankerde onderwijsvrijheid in het gedrang komt. Scholen met diverse identiteiten worden immers min of meer gedwongen om te gaan fuseren.

Nog tamelijk recent klonk de roep om een 'maatwerkdiploma' in het voortgezet onderwijs. Als havo-erling zou je dan bijvoorbeeld examen Frans kunnen doen op havo-niveau en wiskunde op vmbo-niveau. De Onderwijsraad adviseerde: doe het niet! Een diploma is een belangrijk ijkpunt en moet van waarde blijven.

De kern van de adviezen van de Onderwijsraad over de vernieuwingen komt in feite hierop neer: geen 'overhaaste en ondoordachte stelselwijzigingen', maar schuw de discussie over het onderwijsstelsel niet als ontwikkelingen in onderwijs of samenleving erom vragen!

Richard Toes is voorzitter van het college van bestuur van het Wartburg College en was lid van de Onderwijsraad 2015-2018

Schoolradio, jaren dertig. Collectie Nationaal Onderwijsmuseum

Een andere overheid in beeld

De Onderwijsraad en lokaal onderwijsbeleid

Lange tijd hadden gemeenten een beperkte rol in het onderwijs. Onderwijs was vooral een verantwoordelijkheid van de rijksoverheid. Dit gold als een belangrijke waarborg voor de vrijheid van onderwijs en de gelijke behandeling van openbaar en bijzonder onderwijs. Vanaf de jaren '60 kregen gemeenten echter geleidelijk meer wettelijke onderwijstaken, zoals handhaving van de leerplicht en het leerlingenvervoer. De rol van gemeenten werd in 1993 door het zogenaamde Schevenings Beraad verder vergroot. Gemeenten kregen bijvoorbeeld ook taken op het gebied van de onderwijshuisvesting en het onderwijsachterstandenbeleid. Tegelijkertijd werd bestuurlijke verzelfstandiging van openbare scholen in gang gezet. tekst Raymond Kubben

De Onderwijsraad is lang kritisch geweest over deze toenemende rol van gemeenten op onderwijsterrein. Hoewel hij nu wat minder kritisch is, vindt hij nog steeds, dat de rijksoverheid in het onderwijs enkele kerntaken heeft die niet mogen worden overgedragen aan gemeenten. Dat is vooral zo, als verschillen tussen gemeenten in het land onwenselijk zijn. Denk aan de basisbekostiging of de bekwaamheid van leraren. Aan de andere kant ziet de raad, dat het gemeentebestuur niet over onderwijsinhoud en onderwijsproces gaat. Binnen landelijke kaders is dat aan het schoolbestuur.

STEEDS GROTERE ROL

Daarnaast blijft er heel wat over voor de gemeente als onmiskenbare speler in het onderwijsbeleid. Lokaal kan soms beter ingespeeld worden op de specifieke situatie. De gemeente is bovendien verantwoordelijk voor een vitale samenleving en een sterke lokale economie. Als nabije overheid behartigt zij publieke belangen namens de lokale samenleving. Daar komt bij dat gemeenten taken hebben gekregen in de jeugdzorg en rondom arbeidsmarktparticipatie. Deze terreinen hebben veel raakvlakken met onderwijs. Ook door nieuwe manieren van werken op deze terreinen komt onderwijs in beeld. Er wordt veel gedacht in 'integrale aanpakken binnen ketens' of vanuit 'wijk- of gebiedsgericht werken'. Scholen zijn daar niet van te isoleren. Een school is immers een belangrijke voorziening in een wijk en een plaats waar kinderen en jongeren veel tijd doorbrengen. Daarmee is het ook een plaats waar problemen het eerst zichtbaar worden. Vroege signalering

en adequate doorverwijzing kunnen problemen met kinderen in het onderwijs of intensieve, gespecialiseerde zorgtrajecten voorkomen. Andersom geldt ook dat de gemeente voor de school een belangrijke partner kan zijn. De gemeente kan het onderwijs helpen verrijken of verdiepen door relaties te leggen met lokale of regionale thema's of door verbindingen aan te brengen tussen de school en maatschappelijke organisaties, zoals de harmonie, een museum of een sportclub.

De verschuivingen rondom lokaal onderwijsbeleid zetten de bestuurlijke verhoudingen momenteel onder druk. Want wie gaat nou waar over? Voor goede samenwerking zijn goede bestuurlijke verhoudingen rondom onderwijs, zorg en werk essentieel. De Onderwijsraad vindt dat meer vaste vormen van samenwerking en overleg nodig zijn, waarbij ieder vanuit de eigen rol betrokken is. Daarom adviseerde de Onderwijsraad in 2017 dat de rijksoverheid met vertegenwoordigers van gemeenten en schoolbesturen nieuwe afspraken over dergelijke zaken maakt, zoals dat in 1993 ook is gebeurd.

ADVISEUR VAN GEMEENTEN

In 1993 werd niet alleen een besluit genomen over extra taken voor de gemeenten, de Onderwijsraad werd door de afspraken van destijds ook adviseur van gemeenten. Een gemeentebestuur mag de Onderwijsraad om advies vragen als een van de onderwijswetten dat aangeeft. Dat is nu zo bij twee situaties rondom de taak van gemeenten met betrekking tot schoolgebouwen. Als het college van burgemeester en wethouders

en het bestuur van een bijzondere school het niet eens worden over plannen voor schoolgebouwen, kan het college besluiten om de Onderwijsraad te consulteren. Hetzelfde kan spelen als de gemeenteraad een verordening over onderwijshuisvesting wil vaststellen of wijzigen. De gemeenteraad moet daar dan eerst over overleggen met de schoolbesturen. Tijdens dat overleg kan de gemeenteraad zich tot de Onderwijsraad wenden. Dan moet de onenigheid wel betrekking hebben op de vrijheid van richting of de vrijheid van inrichting. Bij het eerste gaat het om de vrijheid om in het onderwijs uit te gaan van een fundamentele oriëntatie, ontleend aan een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing. Bij het tweede om de autonomie van een bijzonder schoolbestuur in pedagogische, bestuurlijke en organisatorische zaken.

De raad kijkt eerst of de gemeente inbreuk maakt op de vrijheid van richting of inrichting. Vervolgens kijkt de raad of de gemeente openbaar en bijzonder onderwijs gelijk behandelt. Hij toetst het handelen van de gemeente terughoudend. Correct gevolgde procedures zijn daarbij belangrijk. Volgens de raad heeft de wetgever die procedures namelijk ingericht met het oog op gelijke behandeling en de vrijheid van het bijzonder onderwijs.

HET SCHOOLGEBOUW IN DE NIEUWBOUWWIJK

Een voorbeeld van een dergelijke adviesvraag vinden we terug in 2013, toen de Onderwijsraad het gemeentebestuur van Geldrop-Mierlo van advies voorzag. In nieuwbouwwijken speelt vaak de discussie wie daar een school mag beginnen. Zo moest ook in een nieuwbouwwijk vlakbij Mierlo een school komen. De gemeenteraad koos er voor om in die nieuwbouwwijk een tweede schoolgebouw neer te zetten voor de openbare basisschool in Mierlo. Volgens de plannen zou de openbare basisschool daar uiteindelijk helemaal naar toe verhuizen. Maar het was nog onduidelijk wanneer dat zou gebeuren. Tegelijk werd geld uitgetrokken voor renovatie van de katholieke basisschool in Mierlo. Het bestuur van die katholieke basisschool was het niet eens met deze plannen. Het vroeg aan de gemeente om een nieuw schoolgebouw in de nieuwbouwwijk. Het gemeentebestuur wees die aanvraag af. Vervolgens vroeg het college van burgemeester en wethouders de Onderwijsraad om advies.

Volgens de raad was er in dit geval geen inbreuk gemaakt op de vrijheid van richting of inrichting. Ook zonder een nieuw gebouw kan het bestuur van de katholieke school immers uiting aan die vrijheden geven. Bij de vraag naar ongelijke behandeling lag dat anders. Het gemeentebestuur had de wettelijke procedures niet zorgvuldig genoeg gevolgd. Er ontstond ongelijke behandeling, doordat de openbare school wel een nieuw en tweede gebouw in de nieuwbouwwijk kreeg. Als je naar het hele onderwijsaanbod in Mierlo en de nieuwbouwwijk keek, werd het openbaar

onderwijs daardoor namelijk sterk bevoordeeld. De gemeente kon daarbij niet onderbouwen waarom een tweede gebouw voor de openbare school nodig was. Daar kwam nog bij dat de wet aparte procedures kent voor uitbreiding van een basisschool op een tweede locatie en voor verplaatsing van een school. De gemeente had die procedures niet gevolgd.

EEN NIEUW GEBOUW OP VOORWAARDE DAT...

Een tweede voorbeeld zien we terug in Amsterdam. Daar ontstond in 2011 onenigheid over het schoolgebouw voor een nieuwe islamitische middelbare school. Het ministerie had besloten dat die school geld van de overheid zou krijgen. Vervolgens vroeg het schoolbestuur de gemeente om een schoolgebouw. Daar zag de gemeente niets in. Eigenlijk ging het volgens de gemeente namelijk om een doorstart van een school die net gesloten was omdat er te weinig leerlingen waren. Het gemeentebestuur besloot extra voorwaarden te stellen, onder andere aan de samenstelling van het schoolbestuur en de positie van de interne toezichthouders. Het schoolbestuur weigerde te voldoen aan de voorwaarden over de leden van de raad van toezicht. Daarom wees het gemeentebestuur de aanvraag van het schoolbestuur af en vroeg het de Onderwijsraad om advies.

De Onderwijsraad vond in zijn advies van 2013 dat de gemeente Amsterdam buiten de wet was getreden door eigen voorwaarden te stellen aan het beschikbaar stellen van een schoolgebouw. De wet somt de redenen waarom een gemeente een schoolgebouw mag weigeren namelijk uitputtend op. Een gemeente mag geen voorwaarden stellen die over de onderwijskwaliteit of de bestuurlijke inrichting gaan. Dat is aan de wetgever. De raad voegde daar overigens aan toe, dat de wetgever een mogelijkheid moet scheppen om nadere voorwaarden te stellen ten aanzien van de kwaliteit en de bestuurlijke inrichting van de nieuwe school, voordat een schoolbestuur geld van de overheid krijgt. Zo kan iets gedaan worden aan schoolbesturen, die duidelijk niet in staat zijn om voor voldoende onderwijskwaliteit te zorgen en toch steeds opnieuw een school willen beginnen.

MEER GEZAMENLIJKHEID

De rol en positie van gemeenten ten aanzien van onderwijs vraagt echt aandacht; wel steeds bezien in samenhang met de rol en positie van schoolbesturen en van de rijksoverheid. De Onderwijsraad formuleerde in 2017 een aantal aandachtspunten. Er moeten sterkere verbindingen komen tussen onderwijs, jeugdhulpverlening en arbeidsmarktbeleid. Het is zaak om daarbij ook het regionale perspectief te betrekken, bijvoorbeeld wat betreft zeggenschap over het aanbod aan scholen en opleidingen. Bij de onderwijshuisvesting zijn verantwoordelijkheden van schoolbestuur en gemeente nu te strikt gescheiden. Er zou meer in gezamenlijkheid gehandeld moeten worden. Dat is allemaal gespreksstof voor een nieuw beraad. Vooralsnog is daartoe geen initiatief genomen.

De toekomst daagt uit

Onderwijs in een veranderende samenleving en arbeidsmarkt

Jongens leren reclameborden schilderen, circa 1950.
Collectie Nationaal Onderwijsmuseum

Onderwijs heeft de maatschappelijke opdracht om mensen kansen te bieden zich te ontwikkelen. Daarnaast wordt van het onderwijs verwacht dat het bijdraagt aan de kwaliteit van de samenleving en zorg draagt voor de scholing van de beroepsbevolking. De manier waarop het onderwijs de maatschappelijke opdracht realiseert, moet meebewegen met een snel veranderende samenleving en arbeidsmarkt. Deze veranderingen raken het fundament van de huidige inrichting van het onderwijs. We beschrijven hieronder kort een aantal trends en laten vervolgens zien hoe dit het onderwijs raakt. [tekst Tim Schokker en Mirjam Bakker](#)

TOENEMENDE DIVERSITEIT EN SEGMENTERING

De samenleving wordt steeds heterogener. De bevolkingsprognose van het CBS voorspelt, dat de komende decennia het aandeel van personen met een migratieachtergrond verder zal toenemen, evenals de diversiteit binnen deze groep. Kinderen groeien op in een grote verscheidenheid aan gezinsvormen. Ook verandert de manier waarop mensen zich met elkaar verbinden. Mensen willen hun leven naar eigen inzicht inrichten en laten zich minder leiden door voorgeschreven regels of normen van kerk of familie. De behoefte ergens bij te horen is niet verdwenen, wel de manier waarop sociale controle wordt uitgeoefend. Die controle loopt steeds minder via de traditionele moraal en vaste verbanden, maar eerder via meer subtiele vormen van sturing binnen veranderlijke verbanden. Grote instituties zoals vakbonden, kerk en politieke partijen hebben hun aantrekkingskracht verloren. Mensen organiseren zich liever in verbanden met beperkte formele regels en structuren, wat Duyvendak en Hurenkamp 'lichte gemeenschappen' noemen. In het onderzoek naar de jeugdcultuur wordt ook wel gesproken over *tribes*, dynamische groepen waarin jongeren identiteit ontlenen aan (sociaal-)media-gebruik, gedeelde muziekvoorkeuren en kledingstijlen.

Op het niveau van de samenleving ontstaan nieuwe, andere scheidingen. Naast sociaal-economische verschillen worden sociaal-culturele verschillen belang-

rijk. De sociaal-culturele dimensie kent een onderscheid tussen mensen die heel verschillende antwoorden geven op de vraag wie ze zijn en wat hen bindt. Aan de ene kant staan mensen met een positief-kosmopolitische houding en een kritisch-positieve houding tegenover democratie en Europa. Aan de andere kant staan mensen met een sterke nadruk op tradities, nationale en regionale identiteit en het handhaven van de wet. Opleidingsniveau blijkt de belangrijkste voorspeller voor de positie op deze sociaal-culturele dimensie. Lager- en hogeropgeleiden bezetten de uiterste polen. Dit lijkt een nieuwe sociale scheidingslijn. Toch is het volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau nog te vroeg om hiervan te spreken. Er zijn wel twee uitersten, maar daartussen zitten nog veel andere groepen, met meer gematigde opvattingen en houdingen. Opleidingsniveaus zijn ook nog geen expliciete bron van verbondenheid en identificatie. Het beeld van een sociale scheidingslijn die dwars door de samenleving loopt, doet geen recht aan de maatschappelijke variëteit. Daar staat tegenover, dat er wel signalen zijn van een toenemende polarisatie. Gelegenheids- tot sociale mijding nemen toe, terwijl krachten die menging bevorderen, juist afnemen. Sociale segmentering van de samenleving lijkt toe te nemen.

NIEUWE BANEN, ANDERE VAARDIGHEDEN

Nederland heeft een flexibele arbeidsmarkt, waarin

het aandeel van het werk dat wordt uitgevoerd door mensen met een tijdelijk contract, uitzendkrachten en zzp'ers fors is toegenomen. Weliswaar is het vaste contract nog dominant (een kleine 70% van de werkenden), maar de flexibilisering neemt toe. Verder laten de werkzaamheden van mensen zich steeds lastiger in vaste categorieën indelen. Veel mensen combineren diverse werkzaamheden, zijn deeltijd-zzp'er, of hebben een betaalde baan of een pensioen naast hun zzp-werk. Daarnaast veranderen werknemers, al dan niet uit vrije wil, vaker van baan of functie door verdwijnende en opkomende vormen van werkgelegenheid. Er wordt van mensen daarom meer flexibiliteit en lerend vermogen verwacht. Voorheen konden we het leven in drie fases indelen: onderwijs, arbeid en pensioen. Deze fases gaan in de toekomst meer door elkaar lopen.

Door robotisering en andere technologische ontwikkelingen kunnen bepaalde taken van mensen overgenomen worden en verdwijnen bestaande beroepen, terwijl nieuwe opkomen. De verandering in taken leidt ook tot de behoefte aan andere vaardigheden, zoals zelfsturing, probleemoplossend vermogen, vakoverstijgend denken en digitale geletterdheid. Bij dat alles blijft kennis hoe dan ook de basis. Er is minder behoefte aan vaardigheden die goed te automatiseren zijn. Straks zullen ook eenvoudige taken die te maken hebben met beeld- en taalverwerking, binnen het bereik van de technologie komen. De behoefte aan digitale vaardigheden en probleem-analytische vaardigheden, nodig om productief met technologie om te gaan, zullen daarentegen toenemen. Daarnaast zijn er taken die niet geraakt worden door technologie, omdat menselijke interactie centraal staat (zoals zorg en persoonlijke dienstverlening). Hiervoor zijn sociaal-emotionele vaardigheden belangrijk. In wat voor omgeving mensen in de toekomst ook werken, er zullen hoge eisen worden gesteld aan hun aanpassingsvermogen. De arbeidsrelatie beweegt zich naar meer dynamiek en onzekerheid. Er worden meer autonomie, zelfstandig leervermogen en flexibiliteit verwacht.

Door deze ontwikkelingen ontstaat er een grotere behoefte aan permanente educatie, waarbij de combinatie van werken en leren normaal wordt. Er worden specifieke eisen gesteld aan dergelijke opleidingen, zoals praktische relevantie, goede begeleiding, flexibiliteit en maatwerk.

DIGITALISERING EN GEPERSONALISEERD LEREN

Digitalisering heeft niet alleen gevolgen voor de toekomst van werk, maar ook grote impact op het onderwijs. Digitalisering maakt het mogelijk leerlingen en studenten directe en specifieke feedback te geven, efficiënter en effectiever te differentiëren. Ook is het mogelijk het onderwijsaanbod meer te personaliseren. Kennisoverdracht hoeft niet meer uitsluitend plaats te vinden in de klas of de collegezaal. Daarmee ontstaan veel mogelijkheden om het onderwijs anders te organiseren. Er komen steeds meer data beschikbaar over

leerlingen en hoe zij leren. Gecombineerd met digitale lesvormen en -materialen maakt dit het mogelijk onderwijs verfijnder, individueler af te stemmen, hoewel samen leren een fundamenteel onderdeel van het onderwijs zal blijven.

Ook krijgt het onderwijs meer te maken met ouders die zich bewust zijn van het belang van het onderwijs aan hun kind en die veel willen investeren in de onderwijsloopbaan van hun kind. Zij stellen hoge eisen aan de mate, waarin het onderwijs tegemoetkomt aan individuele wensen en de behoeften van hun kind.

De rol van de leraar verandert weliswaar, maar wordt niet minder belangrijk. In een wereld met een overvloed aan informatie neemt het belang van het oordeelsvermogen van leerlingen en studenten toe. Zij moeten de waarde van informatie kritisch kunnen inschatten. Informatie is immers niet hetzelfde als kennis. Om informatie op waarde te kunnen schatten, is juist kennis nodig. Een goede leraar of docent beschikt over die kennis en kan oordeelsvermogen overbrengen aan leerlingen.

VOLDOEN AAN MAATSCHAPPELIJKE OPDRACHT

De hier geschetste trends hebben gevolgen voor hoe het onderwijs zijn maatschappelijke opdracht waar kan maken. Wat moeten jongeren kennen en kunnen met het oog op de nieuwe arbeidsmarkt en in hoeverre past het strikte onderscheid tussen initieel en post-initieel onderwijs nog bij de arbeidsmarkt van de toekomst? Wat betekent de behoefte aan permanente educatie voor de organisatie van het onderwijs? Hoe kan permanente educatie in het onderwijsstelsel beter ondersteund worden? Zijn er niet meer mogelijkheden nodig om onderwijs en werk te combineren?

Het onderwijs moet bijdragen aan de kwaliteit van de samenleving. Die opdracht krijgt meer gewicht doordat socialisatie vanuit de traditionele instituties goeddeels is weggefallen. Zeker in een samenleving die neigt naar sociale segmentatie, ligt er een belangrijke opdracht voor het onderwijs. Tegelijk is het de vraag wat van het onderwijs redelijkerwijs verwacht kan worden. Stelt het huidige stelsel het onderwijs wel voldoende in staat een bijdrage te leveren aan de kwaliteit en de sociale samenhang van de samenleving?

Het derde aspect van de maatschappelijke opdracht van het onderwijs is dat het onderwijs individuen kansen biedt om zich te vormen, te ontwikkelen en te scholen gedurende de levensloop. Zijn die kansen voor alle (groepen) kinderen en jongeren gelijk? Hebben alle groepen voldoende toegang tot (post-initieel) onderwijs? In welke mate moet het onderwijs toegesneden worden op individuele behoeften en wensen? Het zijn uitdagende vragen, waar de Onderwijsraad vast nog veel over zal adviseren.

Tim Schokker was projectmedewerker voor de Stand van educatief Nederland 2018. Mirjam Bakker is raadsadviseur in de staf van de Onderwijsraad en projectleider voor de Stand van educatief Nederland.

De Onderwijsraad in 2019 honderd jaar 'Dat is gheselschap goet en de fijn'

Wat weet ik op het moment nu de deadline voor deze tekst nadert, over de tentoonstelling rond de honderdjarige Onderwijsraad van begin 2019 in het Onderwijsmuseum? Nog niets. Wat weet ik over de artikelen, die hierover in deze LESSEN gepubliceerd worden? Nog niets. Waaruit kan ik putten om namens het bestuur van de Vrienden van het Onderwijsmuseum een stukje te schrijven in LESSEN? *tekst Tineke Drenthe, fotografie Frank Coenders*

Het antwoord is eenvoudig. Ik put uit de enkele jaren, dat ik het genoeg had om lid te zijn van de Onderwijsraad te zijn en uit mijn ervaring met twee voorzitters aldaar. Ik kwam ze jaren later, toen ik lid werd van het bestuur van de Vrienden van het Onderwijsmuseum, weer tegen als bestuurders van het Nationaal Onderwijsmuseum.

BREED SPECTRUM

Inderdaad, een mooi weerzien! Zoals ook ongetwijfeld de komende tentoonstelling een mooi inzicht zal geven in de Onderwijsraad. Een eerbiedwaardig instituut, dat de minister en de Kamers veelal gevraagd, maar ook ongevraagd adviseert over onderwijs van jong tot oud (we leren tenslotte een leven lang) en in de breedste zin van het woord. Het spectrum is breed: Samen gaan van

peuterspeelzalen en kinderdagverblijven, Opbrengstgerichtheid en wegwerken van tekorten, Onderwijs en maatschappelijke verwachtingen, Een eigentijds curriculum, Ouders als partner, Grenzen aan kleine scholen, Cultuuronderwijs, Publieke belangen dienen, Een diploma van waarde... ja over wat ging en gaat eigenlijk niet?

VEREERD

Toen ik als lid van een college van bestuur van een groep scholen voor voorgezet onderwijs werd gevraagd te solliciteren naar een vacature in de Onderwijsraad, was ik verbaasd en vereerd maar ook geïntimideerd. 'Dat is gheselschap goet en de fijn', zo haalde oud-voorzitter Fons van Wieringen ooit Egidius aan. Wat kon ik toevoegen aan dit eerbiedwaardige, hooggeleerde instituut? Dat werd me na enige tijd duidelijk, toen ik begreep met hoeveel zorg de Raad was samengesteld. Alles moest kloppen. De man/vrouw ratio, de ethnische diversiteit, de juiste verdeling over de politieke partijen, de wetenschappers naast degenen uit de dagelijkse onderwijspraktijk en zelfs de provincie versus de Randstad. En wat bond ons? Onderwijs, onderwijs, onderwijs! Zorgen, dat er in ons land iets geleerd wordt. Maar ook, om in de woorden van Fons van Wieringen te spreken, omdat er méér is. 'De school moet ook opvoeden, en meer naarmate de omgeving, zoals ouders of verzorgers bijvoorbeeld, het laat afweten.' En o ja, natuurlijk moesten we ook zorgen, dat we in staat waren de kinderen iets extra's in hun leven mee te geven. Bildung en ze nieuwsgierig maken naar méér.

HET VELD EN DE TWIJFEL

Hoe werd nu zo'n vraag van bijvoorbeeld de minister of

van de Eerste of Tweede Kamer aangepakt? Dat deden we in goed geleide vergaderingen, met ruimte om te brainstormen, aan de hand van een flinke stapel huiswerk. Stukken, die door een team zeer ter zake kundige wetenschappelijke medewerkers van de Onderwijsraad waren voorbereid. Er werden enquêtes gehouden, wetenschappelijke literatuur geraadpleegd, externen geconsulteerd. Waar nodig gingen we zelf 'het veld' in. Al die input werd vervolgens weer duidelijk verwoord door de bureaumedewerkers van de Raad. En vervolgens was er dan weer een advies, studie of verkenning klaar, waarvan we hoopten dat het ministerie en de Kamers er goed nota van zouden nemen en dat het vervolgens in het onderwijsveld goed zou landen. Het veld zit namelijk niet altijd op adviezen te wachten. Ook niet op goede.

Na alle grote veranderingen, bijvoorbeeld de tweede fase in het voortgezet onderwijs, wilde men met rust gelaten worden. De overheid moest zich even niet met het onderwijs bemoeien. Gezag had je niet zomaar meer op grond van je onderzoekkennis of titel, maar moest je verwerven. Wisten wij echt, wat het betekende om voor een overvolle klas te staan? Of dat nu peuters waren, basisscholen in een 'prachtwijk', gedemotiveerde pubers of volle collegezalen met 'zesjescultuurstudenten'. Wisten wij echt, wat er op de werkvloer van

het onderwijs allemaal gebeurde? Het veld twijfelde en twijfelt daar soms nog aan. Ik heb echter het onderwijs aan beide kanten mogen bekijken en geloof me, die adviezen van de Onderwijsraad zijn zo gek nog niet! Je moet alleen wel de tijd nemen om ze te lezen.

*Tineke Drenthe,
bestuurslid Vrienden van het Onderwijsmuseum*

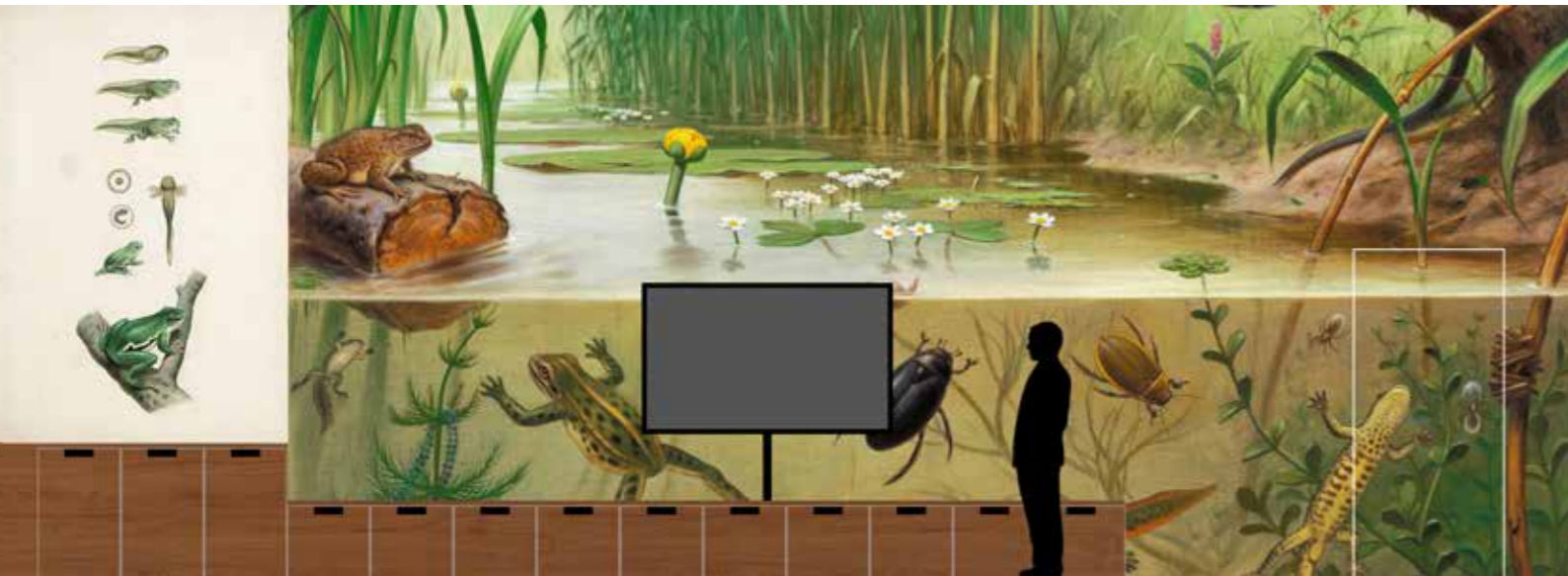

Collectie komt tot leven in nieuwe inrichting

Educatieruimte

De educatieruimte van het Onderwijsmuseum krijgt een make-over! Vanaf de opening van het museum in 2015 heeft de ruimte een frisse en strakke uitstraling. De op dat moment toonaangevende tafels en stoelen van Presikhaaf Schoolmeubelen gaven de ruimte een moderne sfeer en zorgden voor een praktische indeling van de ruimte die voor verschillende doelen ingezet wordt. Die flexibiliteit en moderne sfeer wil het museum graag behouden. Tegelijkertijd is het prettig als de ruimte ook een warme uitstraling krijgt en de verbinding met de collectie van het museum sterker naar voren komt. De

samenwerking met Presikhaaf Schoolmeubelen blijft en het nieuwste schoolmeubilair dat zij ontwikkeld hebben, krijgt een wederom een plek in de Educatieruimte. Daarnaast zal op één van de wanden een iconische illustratie van M.A. Koekkoek (1873-1944) geplaatst worden. Unlimited Originals ontwikkelde moderne schoolplaten en behang met werk uit de collectie van het Onderwijsmuseum. De Educatieruimte krijgt hiermee een geheel eigen gezicht. Naar verwachting is de make-over compleet in het najaar van 2019.

Educatieprogramma's

Het Onderwijsmuseum biedt uiteenlopende programma's aan voor het onderwijs én voor groepen van diverse leeftijden. Ontdek bijvoorbeeld het programma Museumjournalisten waarbij je zelf als journalist een reportage maakt over het onderwijs. Of de interactieve rondleiding *School is van alle tijden* waarbij je een reis maakt door de historie en de collectie van het museum. Naast een programma of rondleiding in het museum, is er een mogelijkheid om gastlessen te reserveren voor in de klas. Kijk voor de mogelijkheden op onderwijsmuseum.nl.

De Onderwijsraad viert 100 jaar

1919: de schoolstrijd is voorbij, het is tijd voor nieuwe ideeën, nieuwe hervormingen. De minister van onderwijs kan het niet alleen. Hij zoekt 'wijze raad' en stelt een onafhankelijk adviescollege voor het hele onderwijs in: de Onderwijsraad. Die bestaat nu honderd jaar.

De tentoonstelling 'WIJZE RAAD' geeft een beeld van het jarenlange werk van de Onderwijsraad. De vrijheid van onderwijs (artikel 23 van de Grondwet) heeft vanaf het begin centraal gestaan. Later kwamen ook de inhoud en kwaliteit van het onderwijs naar voren. In de tentoonstelling foto's, objecten, documenten. Honderd jaar advieswerk komt tot leven, een onverwachte kijk op onderwijsgeschiedenis.

De tentoonstelling is van 5 tot en met 27 juni te zien in Den Haag bij het ministerie van OCW.

De Bosatlas

De kunst van het weglaten

De naamsbekendheid van de Bosatlas is enorm en reikt tot ver buiten de muren van de school. Maar wie was Pieter Roelf Bos (1847-1902) en wat bewoog hem tot het in kaart brengen van de wereld? Hoe werden kaarten gemaakt en welk verhaal vertellen zij? En hoe kan het dat dit lesboek zich al bijna 150 jaar weet te handhaven?

Vanuit een samenwerking tussen het Onderwijsmuseum, Noordhoff Uitgevers en het GRID in Groningen en bundeling van de verschillende expertises is een unieke tentoonstelling tot stand gekomen. Deze tentoonstelling is van 11 mei t/m 27 oktober te zien in Groningen en vanaf 8 november 2019 in het Onderwijsmuseum in Dordrecht.

Tentoonstellingen

IN PERSPECTIEF –

De mooiste Tekeningen uit de collectie
t/m 27 okt 2019

WIJZE RAAD - De Onderwijsraad viert 100 jaar
22 feb t/m 2 jun 2019 Onderwijsmuseum
5 jun t/m 27 jun 2019 ministerie OCW, Den Haag

DE BOSATLAS – De kunst van het weglaten
Overzichtstentoonstelling in samenwerking met het GRID in Groningen.
11 mei t/m 27 okt 2019 GRID, Groningen
Vanaf 8 nov 2019 Onderwijsmuseum, Dordrecht

Activiteiten

zaterdag 13 juli
Workshop linosnijden – Diana van Hal

zaterdag 7 september
Workshop watercolor – Margriet van den Berg

zaterdag 21 september
Workshop botanisch tekenen – Jenny Post

zaterdag 12 oktober
Dordtse Cultuurnacht

Eerste woensdag van elke maand een lezing over uiteenlopende actuele en historische onderwerpen rondom onderwijs.

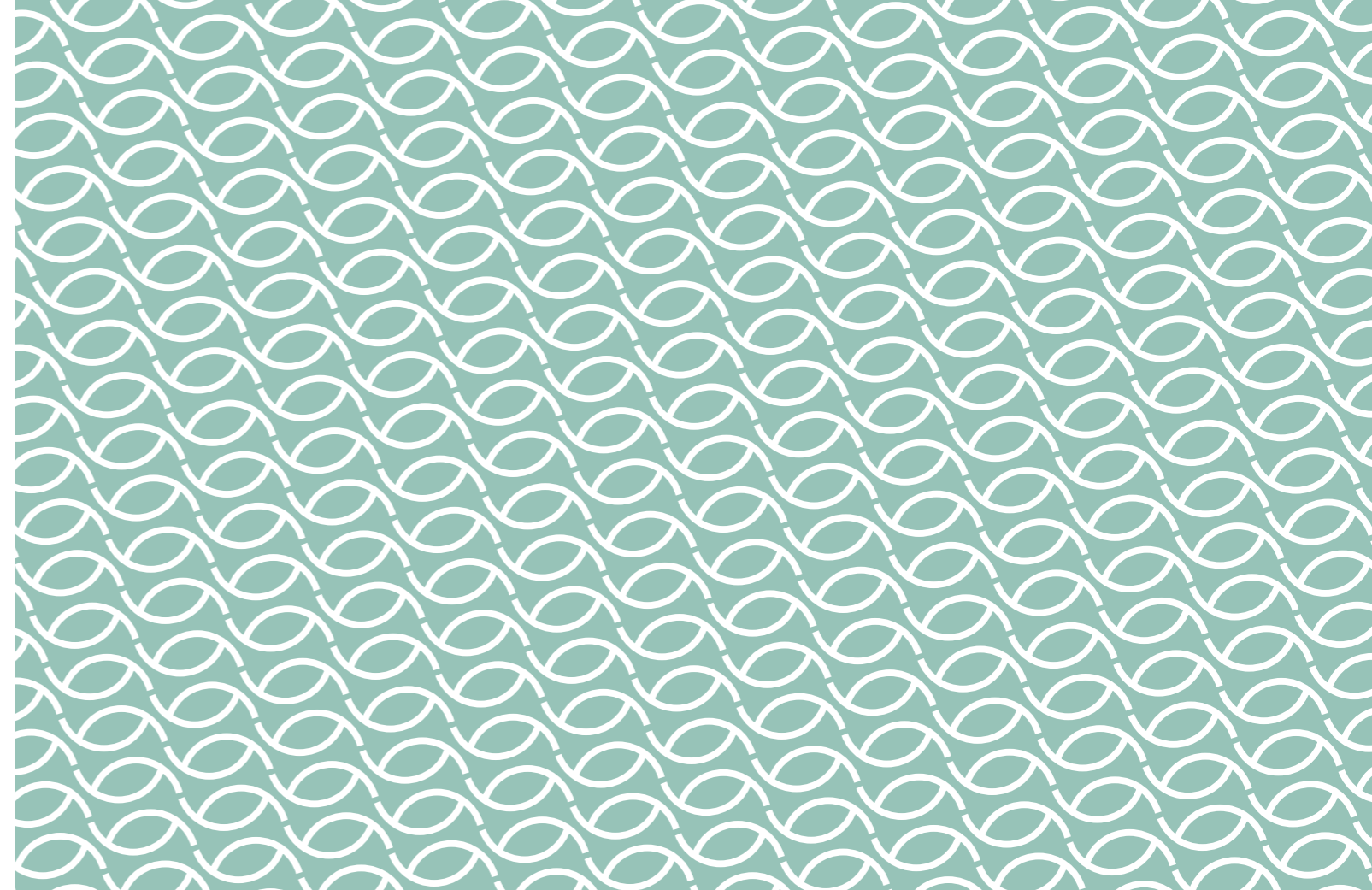
Kijk voor het volledige overzicht op onderwijsmuseum.nl/activiteiten.

De Nassau, Breda, Eline de Meester & Marie-Claire van der Meer

Metzo College, Doetinchem, Zoë Siebelink

Sint Gregorius College, Utrecht, Annegien Schilling

ABONNEMENT?
Gewoon doen!

Je bent dan gelijk lid van de Vereniging van Vrienden van het Nationaal Onderwijsmuseum. Twee nummers per jaar (inclusief het lidmaatschap van 'de Vrienden van') voor € 25,-. Aanmelden via e-mail: info@onderwijsmuseum.nl.

LESSEN is er voor de lerarenkamer, voor de pabo-tas, voor de salontafel van Appelscha tot Zierikzee. LESSEN is er voor jong en oud, voor mensen binnen en buiten de onderwijswereld, voor iedereen die wel eens leerling is geweest.

onderwijs museum

Nationaal Onderwijsmuseum
Burgemeester de Raadsingel 97, Dordrecht
T 078 – 632 68 20
info@onderwijsmuseum.nl
www.onderwijsmuseum.nl

GEOPEND: maandag t/m zaterdag 9.00 – 17.00 uur,
zon- en feestdagen 11.00 – 17.00 uur
GESLOTEN: Eerste Kerstdag, Nieuwjaarsdag en Koningsdag